

WALORY HISTORYCZNE DRAWSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Walory historyczne niewątpliwie stanowią swoistą atrakcję zdolną przyciągnąć ludzi w daną okolicę. Świadczy o tym choćby fakt rozwoju idei szlaków kulturowych - by wymienić tu chociażby Europejski Szlak Gotyku Ceglanego¹, Szlak Cysterski² czy Pomorską Drogę św. Jakuba³ - bądź też takich produktów turystycznych jak Sianowska Kraina w Kratkę, czy też wydarzeń takich jak Europejskie Dni Dziedzictwa.

Wskazać także należy na fakt, iż na tych terenach działali i tworzyli tacy wielcy mistrzowie architektury jak Karl Friedrich Schinkel, czołowy pruski twórca epoki klasycyzmu - autor projektu takich obiektów jak Schauspielhaus i Starego Muzeum w Berlinie, pałacu Charlottenhof - letniej rezydencji Fryderyka Wielkiego, czy pałacu arcybiskupiego w Gnieźnie. Drugim wielkiej sławy architektem, którego nazwisko można wiązać z przedmiotowymi okolicami jest Walter Gropius, czołowy światowy przedstawiciel modernizmu i twórca szkoły Bauhaus, twórca projektów takich jak siedziba Bauhausu w Dessau czy wielki zespół mieszkaniowy Siemensstadt w Berlinie, znajdujący się na liście światowego dziedzictwa UNESCO. Te nazwiska również mogą przy odpowiedniej promocji przyczynić się do odwiedzania terenu parku przez odbiorców zainteresowanych walorami architektonicznymi tych stron. Stanowią one również argument na poparcie tezy o wysokiej atrakcyjności turystycznej parku krajobrazowego jako takiego. Wartość jaką stanowią może pochodzenie Gropiusa doceniono w Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego⁴ gdzie określono Obszar Kulturowo-Krajobrazowy "Śladami Gropiusa".

Drawski Park Krajobrazowy zaliczyć można do kategorii parków krajobrazowych w Polsce posiadających krajobraz przekształcony przez człowieka w równym stopniu kreujący wizerunek przestrzeni co elementy środowiska przyrodniczego⁵. Posiada bogatą rzeźbę terenu, z bogactwem jezior i lasów, wśród których rozlokowano wiejskie siedliska zdominowane zespołami folwarcznymi i dworskimi. W obrębie Parku znajduje się 91 wsi, a dodatkowo w jego otulinie trzy miasta. Zabudowa, która przetrwała do czasów współczesnych jest zdecydowanie młodsza niż jej układ przestrzenny datowany na czasy średniowiecza. Obiekty budowlane bowiem, w odróżnieniu od układu, datuje się na ogół na przełom drugiej połowy XIX wieku oraz I połowy XX stulecia. Z drugiej jednak strony miejscowo spotkać się

¹ Więcej informacji na stronie: <http://www.eurob.org/>

² Więcej informacji na stronie: www.szlakcysterski.org/

³ Więcej informacji na stronie: <http://www.re-create.pl/>

⁴ http://eregion.wzp.pl/sites/default/files/program_opieki_nad_zabytkami_2013-2017.pdf.

⁵ Jak twierdzą: E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe. Studium architektonicznych form regionalnych*, maszynopis niepublikowany, Szczecin 1997, s. 1.

można również z zabudową starszą, zwłaszcza w grupie budynków sakralnych, oraz zespołów dworskich - te obiekty datuje się przeważnie na przełom wieku XVII oraz XVIII stulecia⁶. Drawski Park Krajobrazowy położony jest na obszarze stanowiącym historyczne pogranicze Księstwa Pomorskiego⁷, Królestwa Polskiego⁸ oraz Marchii Brandenburskiej (Nowej Marchii)⁹.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Zachodniopomorskiego zalicza obszar Parku do przenikających się Obszarów Kulturowo-Krajobrazowych "Pojezierze Drawskie" oraz "Szwajcaria Połczyńska". Podaje także, że obszar wsi Siemczyno oraz Stare Drawsko rekomendowane były do objęcia ochroną w formie instytucji parku kulturowego.

Pierwsze reliktosadnictwa na tym terenie datuje się na okres mezolitu, a samo powstanie osadnictwa związane było ze schyłkiem zlodowacenia¹⁰. Z czasów najdawniejszych pozostały na tych terenach stanowiska archeologiczne (grodziska, kurhany oraz groby megalityczne, cmentarzyska płaskie).

Z czasów najdawniejszych pozostały na tych terenach takie stanowiska archeologiczne jak grodziska, kurhany oraz groby megalityczne, cmentarzyska płaskie. Ogółem licząc, udokumentowano na terenie Parku istnienie ponad 800 stanowisk archeologicznych, z której to liczby po analizie i waloryzacji sklasyfikowano ponad 200 obiektów, które wymagają szczególnej ochrony¹¹. Najbardziej na północ znajdują się obiekty w okolicach Połczyna-Zdroju. Są to stanowiska w pobliżu Ogartowa oraz Ogrodna¹². Jednym z bardziej istotnych obiektów jest grodzisko ze wsi Połczyńska. Jego pozostałości znajdują się w lesie na zachód od drogi do Połczyna-Zdroju¹³.

Położone na wschód od nich są obiekty opodal miejscowości Popielewo - cmentarzysko kultury pomorskiej, osada oraz grodzisko wczesnośredniowieczne. Kolejnym obszarem w tej okolicy jest zagęszczenie obiektów z okolic wsi Kłokowo-Toporzyk-Zajączkowo. Odnaleźć tam można obiekty zarówno z okresu lateńskiego (tj. od ok. 400 r. p.n.e. do naszej ery) jak i okresu nowożytnego. Wspomnieć należy również o śladach osadnictwa opodal miejscowości Smółdzięcino (w Kłokowie, Smółdzinie). W okolicach wsi Czarnkowie stanowiska wskazują na

⁶ Jak wyżej.

⁷ Na przykład rejon Połczyna-Zdroju -na co wskazuje np. Wielka Mapa Księstwa Pomorskiego, zwana Mapą Lubinusa, która jest dostępna pod adresem

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/94/Lubinus_Duchy_of_Pomerania_Map_1618_monocromatic.jpg.

⁸ Tak zwane starostwo Drahimskie przyłączone w roku 1386 do Polski przez Kazimierza Wielkiego, należało do województwa poznańskiego.

⁹ Między innymi Złocieniec i okolice.

¹⁰ H. Więckowska, *Spółeczności łowiecko-rybackie wczesnego holocenu*, w: *Prahistoria ziem polskich*, t.I, Wrocław 1975, Paleolit i Mezolit, s. 339-434.

¹¹ Dane liczbowe za: A. Szwichtebner (red.), *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego (Resume)*, maszynopis niepublikowany, Koszalin 1999, s. 13

¹² Jak wyżej, s. 14.

¹³ Jak wyżej.

przebieg historycznej drogi kierującej się do Połczyna-Zdroju. Autorzy¹⁴ opracowania dotyczącego wartości historycznych Parku wskazują również na *niezwykle ciekawe* (o dużej intensywności) zagęszczenie stanowisk w okolicach miejscowości Prosino - są to pozostałości osady oraz położony w północnej części linii brzegowej jeziora Prosino gródek stożkowy pochodzące z wczesnego średniowiecza. Jak wskazują dalej¹⁵, najbardziej wysuniętym na wschód obszarem stanowisk archeologicznych jest okolica wsi Rakowo i Łubowo, gdzie znajdują się stanowiska neolityczne oraz wczesnośredniowieczne. Znajduje się tam również cmentarzysko oraz osada datowane na okres przedrzymski. Zwracają oni również uwagę¹⁶ na tak zwany rezerwat archeologiczny w postaci cmentarzyska w okolicach Gronowa.

Całościowo Janusz Nekanda-Trepka i Ewa Pęska wymieniają¹⁷ 12 grodzisk (pewnych i domniemanych), 9 cmentarzysk, które w ich odczuciu warte są zachowania i wypromowania jako potencjalne magnesy turystyki. Z kolei wspomniany już Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami wyszczególnia następujące grodziska: Kluczewo, Piaseczno, Sikory, Stare Drawsko, Popielewo, Połczyn-Zdrój (wyżynne grodzisko ulokowane na wzniesieniu morenowym), Ostre Bardo (grodzisko stożkowe posiadające strome stoki, a ponadto otoczone fosą), Buślary, Ostrowąsy (grodzisko pierścieniowate w swym kształcie przywodzące na myśl czworokąt), Stare Koprzywno (również grodzisko pierścieniowate), i cmentarzysko w okolicach Gronowa.

Warto podkreślić, że obecnie - po ponad 20 latach od daty powstania tego opracowania sektor geoturystyki oraz turystyki archeologicznej rozwija się, co znajduje choćby odzwierciedlenie w koncepcji geoparku tworzonego pod kierunkiem gminy Połczyn-Zdrój¹⁸.

W dalszej części opracowania¹⁹ przedstawiają wskazani powyżej autorzy zestawienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych dawnego województwa koszalińskiego²⁰ - jest to 56 obiektów: budynki gospodarcze, kościoły, obszary zieleni komponowanej oraz układy urbanistyczne.

Dawne badania naukowe wskazywały na terytoria położone nad Drawą jako rzekomy matecznik słowiańskiego plemienia Thafnezi, których określano mianem Drawczan²¹, jednak nowsze badania zdają się nie potwierdzać tej tezy. Archeolodzy odnaleźli nad górną Drawą

¹⁴ Janusz Nekanda-Trepka, Krystyna Bastowska, Eugeniusz Wilgocki: *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe (zasób walorów kulturowych)*, maszynopis niepublikowany, Szczecin 1998, s. 10.

¹⁵ jak wyżej, s. 11.

¹⁶ jak wyżej, s. 11.

¹⁷ jak wyżej, s. 12.

¹⁸ <http://www.polodowcowa.pl/>.

¹⁹ jak wyżej, s. 20-21.

²⁰ obecnie województwa zachodniopomorskiego.

²¹ J. Leśny, *Thafnezi w: Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. VI, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972, s.71-72.

ślady jedynie niewielkiego terytorium plemiennego²² w związku z czym jako miejsce formowania się plemion wskazują obszar dorzecza górnej Regi, Parsęty, Słupi, Wieprzy²³. Z kolei Pliniusz i Ptolemeusz stwierdzali nad Bałtykiem obecność starożytnego ludu Wenedów, z których to języka wywodzą się nazwy takich rzek jak m.in. Drawa²⁴.

UKŁADY URBANISTYCZNE

Są to miasta położone w otulinie parku: Połczyn-Zdrój, Czaplinek, Złocieniec (otulina obejmuje również obszar gminy miejskiej Barwice, jednak sama miejscowość nie znajduje się na jej terenie). Wszystkie te miasta posiadają genezę średniowieczną - z tego bowiem okresu pochodzi ich lokacja. Ośrodki te stanowiły siedzibę sądownictwa i władzy, a ich rozwój wiązał się z wchłonięciem do pierwotnego układu wiejskich przedmieści, które następnie uzyskały charakter tkanki miejskiej. Z racji wskazanej na wstępie wielokulturowości regionu, każde z miast charakteryzuje się jednak innym rodowodem i podmiotami lokującymi.

Czaplinek (nazwa ta pada po raz pierwszy w dokumencie z 1521 roku²⁵) korzystnie ulokowany na przesmyku pomiędzy jeziorem Drawsko a jeziorem Żerdno, funkcjonował początkowo jako osada, od XII wieku wchodząc w skład Wielkopolski. Na mocy przywileju wydanego w Pyzdrach 21 listopada 1286 książę (późniejszy król) Przemysław II przekazał osadę Zakonowi Ubogich Rycerzy Chrystusa i Świątyni Salomona (popularnie zwanego zakonem templariuszy)²⁶. W roku 1291 wzniesli oni w miejscu osady zamek Tempelburg jednocześnie lokując w jego pobliżu miasto²⁷. Gdy zakon uległ kasacji w roku 1345 dobra te przeszły na własność Zakonu Szpitalników świętego Jana - tj. zakonu popularnie zwanego Maltańskim, bądź Joannitów²⁸. Po przejęciu przez Joannitów, miasto znalazło się na obszarze Brandenburgii, a konkretnie jej prowincji - Nowej Marchii. Ponownie na obszarze Polski miasto znalazło się za panowania Kazimierza Wielkiego - w roku 1368²⁹. Jednakże w wyniku ciągłych działań zbrojnych zniszczeniu w roku 1376 uległ zamek. W roku 1407 zlikwidowano zaś komandorię, podporządkowując miasto utworzonemu Starostwu Drahimskiemu³⁰. Pominięcie zamku w lustracji z roku 1565 wskazuje, iż najprawdopodobniej był on już wtedy ostatecznie opuszczony³¹. W roku 1657 miasto wraz pozostałym obszarem starostwa obejmują

²² Jak wyżej.

²³ L. Leciejewicz, *Pomorzenie*, w: *Słownik...*, t. IV, s. 223-224.

²⁴ G. Labuda, *Wenedowie w: Słownik...*, t. VI, s. 373-378.

²⁵ K. Górską-Gołąska, *Czaplinek*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*. edycja elektroniczna, T. Jurek (red.). Publikacja dostępna pod adresem: <http://www.slownik.ihpan.edu.pl>.

²⁶ *Zarys...*, R. Skeczkowski (red.), s. 38.

²⁷ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan...*, s. 135.

²⁸ Jak wyżej, s. 135.

²⁹ Jak wyżej, s. 135.

³⁰ Jak wyżej, s. 136.

³¹ B. Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1984, s. 129.

Hohenzollernowie po zastawieniu przez króla Jana II Kazimierza Wazę³². Zastaw ten nie zostanie już wykupiony w późniejszym czasie.

Miasto to położone było w gruncie rzeczy poza głównymi szlakami handlowymi, dlatego też posiada stosunkowo niezmienny, średniowieczny, lokacyjny układ. Pozostał on niezmienny nawet pomimo licznych kataklizmów dziejowych, na przykład, ogromnego pożaru z roku 1725 czy też licznych wojen, w tym II wojny światowej, bądź też działań mających na celu zatarcie śladów poprzednich właścicieli tychże ziem. Na przestrzeni dziejów zmieniała się specyfika lokalnej działalności gospodarczej - o ile w wieku XVIII miasto było znanym ośrodkiem sukienniczym, o tyle w XIX było już ośrodkiem usługowym, z elementami przemysłowymi, zlokalizowanymi w pewnym oddaleniu od zabudowań miejskich - wzdłuż zbudowanej w latach 1877-1878 linii kolejowej Runowo Pomorskie - Szczecinek. W wyniku działań wojennych związanych z walkami o przełamanie tzw. Pommernstellung (Wału Pomorskiego) w roku 1945 miasto zniszczone zostało w 50%. Do dziś jednak obszar starego miasta zachował szachownicową siatkę ulic wraz z rynkiem na planie prostokąta, relikdami fortyfikacji, ratuszem, zabudową przyrynkową oraz kościołem pod wezwaniem Świętej Trójcy, a także wzniesieniem na którym znajdował się również zamek³³ (wzniesienie to jest śladem po wcześniejszym grodzisku).

Mury obronne miasta zbudowano w XV wieku, obwodowo wokół obszaru lokacyjnego. Użyto do tego zarówno cegły jak i kamienia polnego. Swoją funkcję przestały pełnić w wieku XVII, po którym to stuleciu były rozbierane bądź adaptowane na różne cele pozaobronne. W związku z tym zachowały się fragmentarycznie i nie stanowią takiej atrakcji jak na przykład fortyfikacje Morynia czy Trzciska-Zdroju w otulinie Cedyńskiego Parku Krajobrazowego³⁴.

Kościół parafialny pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego stanowiący chyba najbardziej imponujący obiekt w mieście wybudowany został na potrzeby lokalnej wspólnoty protestanckiej w roku 1829. Zlokalizowany jest przy czaplneckim rynku nieco nietypowo - gdyż nie frontalnie, lecz od strony transeptu. Ponadto, rzutem obiektu jest krzyż łaciński, lecz o małej różnicy długości ramion - stąd niekiedy może być odbierany jako krzyż grecki. Należy jednak podkreślić, iż nawa główna posiada dwa razy większą liczbę przęseł niż transept. Każda z naw jest obustronnie flankowana szczytem wieńczonym krzyżem. Projektantem świątyni był wspominany już Karl Friedrich Schinkel. Sztafaż zewnętrzny obiektu to kolaż różnych stylów historycznych. Dla przykładu fryz pod gzymsem koronującym to powtarzający się detal ostrołukowy, przywodzący na myśl maswerki - charakterystyczny dla stylu neogotyckiego. Również rodzaj łuku zamykającego od góry niszę po pierwotnie zlokalizowanych wrotach na

³² Zarys..., R. Skeczkowski (red.) s. 25.

³³ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon zabytków architektury Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej*, Warszawa 2012, s. 41.

³⁴ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 40.

ścianach transeptu rodzi skojarzenia z neogotykiem odwzorowującym gotycki łuk dwuramienny. Z kolei zwielokrotnione pilastry obramowujące otwory okienne typowe są już dla stylu klasycystycznego. Natomiast łuki nadokienne oraz nad wrotami rodzą skojarzenia ze stylem neoromańskim. Pokrycie dachowe stanowi spatynowana blacha miedziana. We wnętrzu odnaleźć można neogotyckie organy wykonane przez szczecińskiego mistrza organowego Barnima Grúneberga³⁵ - wykonawcę także największych na świecie swego czasu organów w kościele św. Trójcy w Lipawie na obecnej Łotwie. Można więc stwierdzić, że związanie z miastem postaci dwóch światowej sławy organmistrzów stanowi korzystne pole do wykreowania produktu turystycznego, który mógłby przyciągnąć odwiedzających nie tylko z Polski³⁶. W świątyni znajdują się także współczesne polichromie oraz mozaiki.

Kościół parafialny pod wezwaniem Świętej Trójcy zlokalizowany jest na wzgórzu, na południe od rynku, w miejscu gdzie pierwotnie znajdowało się grodzisko, a w okresie średniowiecza poprzedzającym budowę świątyni - zamek templariuszy. Obiekt to orientowana konstrukcja salowa. Kościół datowany jest na XIII wiek³⁷. Świątynia w tym miejscu funkcjonowała wiele wieków, jednak wielokrotnie niszczona była pożarami i odbudowywana. Obecny kształt oraz wyposażenie świątyni posiada więc, z racji prowadzenia prac w latach 1725 do 1753 charakter barokowy. Następnie poddany był pracom remontowym w roku 1893. Jest to obiekt murowany z kamienia polnego oraz cegły, gdzieśgdzie odnaleźć można na ścianach ślady tynkowania. Front zwieńczony jest prostym w formie, trójkątnym tynkowanym szczytem, który posiada dwie puste płyciny. Być może dawniej flankowany był dodatkowo sterczynami bądź kwiatonami. Kościół przykryty jest dwuspadowym dachem pokrytym dachówką karpiówką. Ściany boczne posiadają odpowiednio trzy oraz cztery okna typu biforium. Wielobocznie zamknięte prezbiterium wsparte jest o szereg przypór. Dookoła obiektu znajduje się kamienny mur oraz okazały drzewostan. We wnętrzu odnaleźć można bogaty w formie, barokowy ołtarz baldachimowy, klasycystyczną ambonę, oraz liczne polichromie. Znajdujące się w obiekcie skromne organy wykonał Wilhelm Sauer, słynny twórca m.in. organów we wrocławskiej Hali Stulecia i w katedrze w Berlinie.

Ratusz datowany na 1845 zlokalizowany jest oczywiście przy rynku. Jest to budynek murowany, piętrowy, zaprojektowany na planie czworoboku, z dziedzińcem na tyłach. Fasada tego obiektu posiada siedem przęseł z wejściem zlokalizowanym centralnie. Posiada dwuspadowy dach. Źródła³⁸ wspominają iż historycznie na kalenicy odnaleźć można było

³⁵ Źródło: <http://wrota.czaplunek.pl/content/view/2212/400/>

³⁶ J. Piłch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 41.

³⁷ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan ...*, s. 136.

³⁸ jak wyżej, s. 41-42.

niewielką sygnaturkę, bądź latarnię z zamontowanym na niej zegarem. Obecnie jednak próżno szukać tego akcentu. Budynek poddano remontowi w roku 2015³⁹, nie odtworzono jednak jego pierwotnego stanu. Podniesienie jego walorów estetycznych może wpłynąć na umieszczeniu go na liście punktów obowiązkowych przy zwiedzaniu miasta.

Natomiast Połczyn jest miejscowością należącą w swych początkach do pomorskiej rodziny książęcej Gryfitów. Leżał na pograniczu Księstwa Pomorskiego, Nowej Marchii i Wielkopolski. Ze względu na taką lokalizację książę Bogusław IV wybudował w tym miejscu zamek w roku 1290⁴⁰, obok których wybudowano osadę, o której dokumenty wspominają w roku 1304. Jeden z następców Bogusława, książę Warcisław IV przekazał te dobra Hassowi Wedlowi, prawdopodobnie czego efektem było dokonanie lokacji miejscowości: w roku 1335 na prawie magdeburskim, a następnie w roku 1515 na prawie lubeckim⁴¹. W roku 1368 Połczyn włączony został do księstwa słupskiego, a w 1479 do zjednoczonego księstwa pomorskiego. Do Brandenburgii włączono natomiast Połczyn w 1653, a następnie w 1701 stał się częścią Prus. Rozwój miasta oparty był o korzystne położenie na szlaku wiodącym z Wielkopolski nad morze - do Białogardu i Kołobrzegu⁴². Pośrednictwo w handlu oraz rozbudowa sukienniczego rzemiosła związanego z lokalną hodowlą owiec przyczyniało się do bogacenia ośrodka. Dynamicznie rozwijała się również branża związana z produkcją tytoniu. Natomiast w roku 1688 przekonano się o korzystnych, leczących walorach lokalnych wód żelazistych i szczawianowych⁴³. Dlatego też w roku 1689 wybudowano pierwszy zakład lecznictwa opartego o te zasoby. Wskazać ponadto można, że już w roku 1768 w jednym z pierwszych przewodników po kurortach Połczyn wymieniany był wśród znamienitych ośrodków⁴⁴. Rozwój tego rodzaju działalności nastąpił jednak dynamicznie dopiero w XIX wieku. Na rozwój miasta wydatnie wpłynęło nadanie mu funkcji uzdrowiskowej w XIX wieku, po odkryciu lokalnych złóż borowinowych - stąd znaczny powierzchniowy rozrost oraz stworzenie na południe od historycznego centrum dzielnicy uzdrowiskowej o parkowo-sanatoryjnym charakterze (sam park liczy sobie 80 ha, w tym jego najstarsza, wpisana do rejestru zabytków część to 30 ha). W latach 1836-39 przeprowadzono akcję osuszania bagien w południowej części miasta, teren których zagospodarowano na potrzeby parku oraz ośrodków kuracyjnych⁴⁵. Obecnie znajdują się tu sanatoria, pijalnia wód, szpital uzdrowiskowy. Kompleks tworzą budynki z lat 1871-1928.

³⁹ <http://www.radio.koszalin.pl/pl/arttykul/ratusz-w-czaplinku-po-remoncie.12723.html>.

⁴⁰ B. Guerquin, *Zamki...*, s. 259.

⁴¹ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan...*, s. 135.

⁴² Na gęstość zaludnienia w dorzeczu górnej Drawy w związku z korzystnym położeniem na szlaku do Kołobrzegu wskazuje m.in. J. Nalepa, *Drawa*, w: *Słownik...*, t. I, s. 379.

⁴³ G. Łukomski, *W czasach nowożytnych. Rozwój miasta od XVI do początku XIX wieku, Połczyn Zdrój. Studia z dziejów miasta*, B. Polak (red.), Koszalin 1998, s. 73.

⁴⁴ A. Hamberg-Federowicz, *Zabytkowe...*, s. 1.

⁴⁵ Jak wyżej, s. 2.

Sanatorium "Borkowo" to kompleks budynków wczesnomodernistycznych, znajdujących się na terenie pierwszego odkrytego połczyńskiego źródła - tak zwanego Ptasiego Źródła. Miejsce to przez 300 lat związane było z kuracjami, począwszy od zakładu "Luisenbad". Współczesne obiekty powstały między rokiem 1908 a 1928 i charakteryzują się zgeometryzowanymi formami z półokrągłymi balkonami i prostopadłościennymi werandami. Dachy jednak nie są płaskie a dwuspadowe i czterospadowe (inaczej kopertowe). Budynki są otynkowane gładko - bez charakterystycznych dla nieco wcześniejszego budownictwa licznych detali architektonicznego na fasadzie. W czasie II wojny światowej w obiektach tych funkcjonował narodowo-socjalistyczny ośrodek Lebensborn, służący wdrażaniu w życie ideologii czystości rasy.

Sanatorium "Irena" to najbardziej kameralny połczyński ośrodek. W skład tego kompleksu wchodzi między innymi skrzydło wykonane w konstrukcji szkieletowej posiadające dekoracyjnie wykończoną werandę. Obecnie skrzydło to stanowi ostatni przykład połczyńskiego budownictwa sanatoryjnego posiadającego odsłoniętą konstrukcję drewnianego szkieletu⁴⁶.

Budynki sanatorium "Podhale" powstały w latach 1894-1896, na planie litery "H" jako obiekt częściowo dwupiętrowy. Jest to budynek murowany z cegły, posiadający elewację nawiązującą do wzorów renesansu francuskiego, licowaną cegłą klinkierową z którą kontrastuje jasny detal występujący w formie narożnikowych boniowań, opasek okiennych oraz naczółków. Odnaleźć tu można także takie detale jak pilastry, kute balustrady balkonowe, gzymsy czy kroksztyny zlokalizowane pod okapami⁴⁷.

Największym połczyńskim sanatorium jest z kolei kompleks pod nazwą "Gryf", który w dawnych czasach funkcjonował pod nazwą "Kaiserbad". To monumentalny gmach, o formach pałacowych - o nawiązaniu do których świadczyć może chociażby rozplanowanie budynku wokół czworobocznego dziedzińca. Obiekt przytłacza wręcz detalem architektonicznym - odnaleźć tu można liczne boniowania, pilastry według porządku korynckiego, a więc najbogatszego w formie, w które wpleciono również tryglify - razem tworząc obejmujący dwie kondygnacje wielki porządek, znajdujące się centralnie nad wejściem kartusze, nadokienne naczółki, w tym przyjmujące formy odcinkowego gierowanego gzymsu, charakterystycznego dla form rozwiniętego baroku, a nawet maskarony. Fasada posiada 15 przęseł, trzy kondygnacje, a jej kompozycja jest symetryczna - z dwoma skrajnymi ryzalitami.

Zgoła odmiennym obiektem jest sanatorium "Hopferówka", które stanowi dwukondygnacyjną wolnostojącą willa o wysokim dachu, i co prawda rozczłonkowanej - z licznymi szczytami i

⁴⁶ Tamże, s.3.

⁴⁷ Tamże, s. 5.

lukarnami - ale lekkiej w odczuciu bryle. Jej detal stanowi obecnie właściwie wyłącznie boniowanie.

Sanatorium "Leo" to obiekt dwupiętrowy, z centralnym oraz dwoma skrajnymi ryzalitami, które są o jedną kondygnację wyższe od pozostałej części budynku frontowego. Również tu, podobnie jak w przypadku "Gryfa" odbiorca może posiadać skojarzenia z architekturą pałacową (bądź dworską). Oba skrzydła łączące skrajne ryzalitty różnią się formą - o ile lewe odpowiada formą lewemu ryzalitowi oraz ryzalitowi centralnemu i posiada wystrój typowo pałacowy: neorenesansowy z boniowaniem, opaskami okiennymi, trygflifami, prostokątnymi nadokiennymi naczółkami oraz kroksztynowym gzymsem, o tyle skrzydło prawe wraz z prawym ryzalitem zdaje się nawiązywać raczej do wiejskich dworów, czy pałacyków myśliwskich. Odbiorca ma tu do czynienia z dachem dwuspadowym, a poniżej okien drugiego pietra również z okapem pokrytym dachówką. Opaski okienne są tu prostsze w formie, a naczółki oraz gzyms nie występują⁴⁸.

Ciekawy obiekt pośród zabudowy uzdrowskiej stanowi budynek szpitala powiatowego - rozplanowany on jest na planie litery U, otwartej w stronę parku zdrojowego. Jest to budynek piętrowy, murowany, wykończony czerwoną cegłą klinkierową. Centralnie umieszczony jest ryzalit zawierający wejście. Zwieńczony on jest trójkątnym szczytem z centralnie umieszczonym okrągłym okienkiem. Charakterystyczne są również dwie małe, przykryte miedzianymi iglicami wieżyczki umieszczone na dachu, symetrycznie cztery przęsła od centralnego ryzalitu, które swoją formą kryją zapewne wyjście przewodów wentylacyjnych. Detal stanowią tu skromnie wykorzystane kształtki ceramiczne, fryz w formie ciągu konsoli oraz półokrągłe łuki umieszczone nad oknami obu kondygnacji. Odbiorcy przywodzą one na myśl skojarzenia ze stylem arkadowym, charakterystycznym dla architektury w Niemczech w I połowie XIX wieku⁴⁹. Okna obu kondygnacji rozdziela również gzyms⁵⁰.

Serce Starego Miasta to cztero kątny Rynek z rozchodzącymi się zeń na rogach ulicami. Zabudowa tego fragmentu miasta datowana jest na drugą połowę XVIII wieku oraz pierwszą wiek XIX. Niegdyś na środku rynku znajdował się ratusz, który nie przetrwał do naszych czasów. Istnieje natomiast budynek Urzędu Stanu Cywilnego, wybudowany około roku 1744 na planie prostokąta, który w następnych latach powiększony został o magazyn wełny, oraz budynek wagi miejskiej. Przykryty jest dachem dwuspadowym z dwoma naczółkami. Niestety obecnie elewacja pozbawiona jest ciekawych detali, za wyjątkiem opracowania portalu drzwi

⁴⁸ Tamże, s. 8.

⁴⁹ Więcej na temat stylu arkadowego na przykład: http://archirama.muratorplus.pl/encyklopedia-architektury/styl-arkadowy,62_3794.html.

⁵⁰ A. Hamberg-Federowicz, Zabytkowe obiekty sanatoryjne Polczyna..., s. 9-10.

wejściowych i okienka dachowego w formie zwanej popularnie wolim okiem. Został przebudowany w latach dwudziestych oraz trzydziestych ubiegłego stulecia⁵¹.

Kościół pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny posiada fragmenty murów datowanych na XV wiek, przebudowany i rozbudowany został jednak w wieku XIX. W trakcie prac prowadzonych w latach 1850-1860 pozostawiono fragment zachodni murów, reszcie korpusu nawowego natomiast nadano formy neogotyckie. Kościół jest orientowany, stanowi obiekt salowy, posiadający prezbiterium zamknięte trójbocznie. Od zachodu znajduje się masyw wieżowy zwieńczony strzelistą sześcioboczną iglicą flankowaną czterema pinaklami - udekorowanymi żabkami oraz kwiatonami. Od północy wyodrębniono z głównej bryły świątyni zakrystię, natomiast od południa kruchtę oraz kaplicę. Wskazane dobudówki dekorowane są bogato opracowanymi szczytami. Korpus nawowy otoczony jest szkarpami, z których część flankowana jest ponadto pinaklami. Ponadto cały kościół posiada dekorację fryzami. Charakterystyczne jest, iż kościół mimo swego gotyckiego wystroju nie posiada tak nierozłącznie powiązanego z tym stylem elementu jakim są sklepienia. Zamiast nich znajduje się tam dwuspadowy drewniany strop kasetonowy. Najcenniejszym elementem wystroju wnętrza świątyni jest żeliwna płyta nagrobna Erazma von Manteuffela, ostatniego przed sejmikiem trzebiatowskim z 1534 roku, który zdecydował o przyjęciu przez Pomorze luteranizmu, katolickim biskupem kamieńskim. Sejmik ten zdecydował o przyjęciu przez Pomorze luteranizmu⁵².

Lokalną dominantę przestrzenną stanowi pałac, stojący na miejscu zamku, wybudowanego przez ród Wedlów (o zamku tym mowa w roku 1337), przejętego następnie przez ród Manteuffłów, zniszczonego w trakcie pożaru, który miał miejsce w roku 1500. Dwadzieścia pięć lat później, w 1525 przystąpiono do odbudowy wznosząc skrzydła południowe, północne, oraz czteroboczną wieżę, które relikty odkryto w piwnicach obecnego pałacu. W latach 1770 - 1772 dokonano fragmentarycznej rozbiórki budując obecnie istniejący pałac. Po zniszczeniach wojennych został on odbudowany w latach 1965-1983. Jest to obiekt piętrowy, dwuskrzydłowy. Posiada uproszczone formy barokowe, a najciekawszym detalem jest obramowanie drzwi skrzydła północnego, warte odnotowania jest także istnienie sklepienia zwierciadlanego w salach przyziemia tegoż skrzydła. Obiekt w latach 2011-2012 poddany był remontowi⁵³ i stanowi obecnie wizytówkę miasta, a ze względu na swoją kubaturę i gabaryty decyduje o sylwecie tej części miasta.

Tkanekę miejską uzupełniają ponadto nieliczne budynki o konstrukcji szkieletowej (ryglowej). Średniowieczny układ przestrzenny wpisany został do rejestru zabytków 15 maja 1965 r. W

⁵¹ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 142-143.

⁵² Jak wyżej.

⁵³ Źródło: <http://www.polczyn-zdroj.pl/w-ciagu-10-lat-ponad-23-miliony-zlotych-na-rewitalizacje-polczyna-zdroj/>.

mieście znajduje się także zabytkowy młyn wodny⁵⁴, napędzany niegdyś jednym z największych w Europie kół wodnych o średnicy prawdopodobnie 13 metrów. Ze względu na ogólną ruinę obiektu nie zachowało się ono jednak do czasów obecnych⁵⁵.

Barwice pierwotnie, we wczesnym średniowieczu, funkcjonowały jako gród, na miejscu którego lokowano wzmiankowane w 1286 roku miasto. Początkowo, od 1295 miasto znajdowało się w księstwie wołogoskim, między rokiem 1368 a 1459 w słupskim, następnie pomorskim. W 1653 znalazło się w Brandenburgii, a ostatecznie w Prusach. W wyniku częstych zmian podległości miasta nie rozwinęło się ono znacząco i właściwie pozostało na obszarze pierwotnej lokacji, którego środek zaznacza prostokątny rynek z ulicami narożnie odeń odchodzącymi (a zatem sytuacja jak w Połczynie-Zdroju).

Ocalało dotąd nieco mieszkalnej zabudowy murowanej z XVIII i XIX wieku oraz kościół pod wezwaniem św. Stefana. Jest to świątynia neogotycka, wzniesiona w latach 1855-1862 na podstawie projektu autorstwa Friedricha Augusta Stülera, prawdopodobnie na miejscu kościoła o rodowodzie średniowiecznym⁵⁶. Jest to duży obiekt, orientowany, trójnawowy o układzie halowym, pięcioprzęsłowy z wielobocznie zamkniętym prezbiterium. Nad absydą prezbiterium znajduje się przeszklona rozeta. Okna ścian bocznych oraz masywu wieżowego to biforia. Podobnie jak w przypadku świątyni połczyńskiej obiekt nie posiada sklepienia, konstrukcję dachu od przestrzeni nawowej oddziela zaś dwuspadowy strop kasetonowy wykończony drewnem. Podobieństwo odnaleźć można również w zakresie nakrycia masywu wieżowego wieloboczną iglicą, flankowaną sterczynami, nie tak jednak bogato opracowanymi jak w przypadku kościoła w Połczynie-Zdroju. Ponadto, obiekt dekorowany jest fryzem arkadkowym⁵⁷.

Złocieniec natomiast od XII wieku był osadą w rejonie pogranicznym Wielkopolski oraz Pomorza. W połowie XIII wieku okoliczne tereny przejęła Brandenburgia włączając je do Nowej Marchii. Wtedy też zostały one przekazane w lenno rodowi von Wedłów. Zbudowali oni tu zamek datowany na rok 1250, który jednak nie przetrwał do czasów współczesnych. Lokacja miasta nastąpiła w roku 1333 (dokładnie z dniem 13 grudnia - w dzień św. Łucji⁵⁸). W dokumencie lokacyjnym oznaczono, iż lokacja następuje na prawie brandenburskim (stanowiącym odmianę prawa magdeburskiego⁵⁹). Jako, że pozostawał Złocieniec miastem prywatnym rozwijał się pod postacią lokalnego centrum handlowo-rzemieślniczego i w ciągu

⁵⁴ Wpisany do rejestru z kolei w roku 1976. Daty dotyczące zabytków Połczyna za: J. Nekanda-Trepka, K. Bastowska, E. Pęska, E. Wilgocki, *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe [II Ochrona walorów kulturowych]*, maszynopis niepublikowany, Szczecin 1997, s.23.

⁵⁵ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan...*, s. 243.

⁵⁶ Jak wyżej.

⁵⁷ Jak wyżej.

⁵⁸ J. Leszczyłowski, *Złocieniec. Przygoda z historią*, cz. I, Warszawa 2007, s. 27.

⁵⁹ Jak wyżej, s. 28.

XIV wieku posiadało już mury obronne. Na skutek działań króla Kazimierza III Wielkiego w 1365 roku miasto przyjęło jego zwierzchnictwo, dzięki czemu ród von Wedłów mógł utrzymać je jako lenno. W drugiej połowie XV wieku okoliczne tereny nadano rodowi von Borcków. Od XVIII w. w mieście rozwija się rzemiosło płóciennicze i sukienicze. Równolegle zamek przebudowywany był na barokową rezydencję.

Po uzyskaniu wybudowanego w roku 1877 połączenia kolejowego z Runowem Pomorskim oraz Szczecinkiem w mieście rozpoczął się dynamiczny rozwój przemysłu cegielnianego. Układ miasta pozostaje średniowieczny, jednak cechuje się rozbudowami z przełomu XIX i XX wieku związanymi ze wspomnianym rozwojem w okolicach Złocieńca cegielni. W rejestrze zabytków figuruje od 4 września 1956 r. Trzeba podkreślić, że stosunkowo niewielkie - jak na warunki pomorskie - straty miasto odniosło w wyniku działań wojennych roku 1945 - było to 20% (dla porównania, jak już wskazano w Czaplunku straty wyniosły 50%). W związku z tym, nadal dostrzegalny jest układ z czasów lokacji umieszczony pomiędzy wysokim brzegiem rzeki Drawy, stanowiącym północną granicę, a korytem tak zwanej młynówki, która z kolei stanowi granicę południową. Rynek tradycyjnie pozostaje na planie prostokąta z odchodzącymi odeń w narożnikach ulicami. Na północnym zachodzie od rynku znajdował się zamek.

Ciekawy kompleks pod względem walorów architektonicznych stanowi również szpital Ministerstwa Spraw Wewnętrznych położony w oddaleniu od miasta, w otoczeniu lasu. Wpisuje się on w tendencję z początków XX wieku lokalizacji szpitali na wzór uzdrowisk, z dala od zgiełku miasta, co sprzyjać miało rekonwalescencji⁶⁰. Kompleks szpitalny w zabytkowej części składa się z siedmiu obiektów: budynku sanatoryjno-szpitalnego, administracyjnego, leżakowni (obecnie archiwum i magazyn), dawnej stajni (obecnie magazyn), stolarni, prosektorium, pompowni.

Położony przy rynku ratusz wybudowano w drugiej połowie XVIII wieku, odnawiano w XIX wieku, latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku, oraz w latach 1993-1995. W trakcie wspomnianych lat dziewięćdziesiątych XX wieku na tyłach historycznej bryły ulokowano również nową, postmodernistyczną dobudówkę, która jednak z racji swojego ulokowania nie zaburza wizualnego odbioru frontu urzędowej siedziby władz gminy. Jest to murowany obiekt o wystroju późnobarokowym, na planie prostokąta. dwupiętrowy, nakryty czterospadowym dachem. Ratusz posiada siedem przęseł, z centralnie umiejscowionym pseudoryzalitem zwieńczonym nadstawką z półokrągłym szczytem udekorowanym herbem miasta. Pseudoryzalit oraz narożniki flankowane są pasmami boniowania akcentującymi te elementy

⁶⁰ J. Piłch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 220.

budynku, w przypadku pseudoryzalitu boniowanie przyjmuje formę lizen. Ponadto, na dachu znajdują się cztery lukarny, po dwie z obu stron pseudoryzalitu.

Pierwotnie nad oknami znajdowały się naczółki - prostokątne w pierwszym, drugim, trzecim, piątym, szóstym i siódmym przęśle, oraz trójkątne nad oknem w przęśle czwartym. Zostały one usunięte, i obecnie dekorację okien stanowią opaski. Okno nadstawki flankują pilastry. Wnętrza ratusza pozostają w układzie trzytraktowym, na osi budynku znajduje się sień oraz jednobiegowa klatka schodowa⁶¹.

Złocieniecki zamek wznoszony był do roku 1338 kolejno przez Ludolfa, Hasso oraz Ludeka von Wedłów⁶². Jak wynika z badań archeologicznych przeprowadzonych w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia zamek zbudowany był na planie kwadratu, w którego wnętrzu zlokalizowano dwa wieżowe domy⁶³. Brama wjazdowa znajdowała się od północnego zachodu. Zamek został spalony przez Krzyżaków w roku 1389 i następnie odbudowany. W połowie XV wieku właścicielami został ród von Borcków, który dobudował skrzydło południowo-zachodnie. W roku 1518 podjęto prace mające na celu przebudowę zamku ze średniowiecznego obiektu obronnego na renesansową rezydencję. W latach 1704-1745 przeprowadzono rozbudowę w stylu barokowym⁶⁴. Przebudowa w latach 1898-1906 nadała obiektowi formy neobarokowe⁶⁵. W trakcie II wojny światowej obiekt uległ uszkodzeniu, a w latach powojennych degradacji.

Wysadzono go jednak w dopiero w roku 1976. Warto przy tym zaznaczyć, iż wcześniejszy 1975 rok stanowił Międzynarodowy Rok Ochrony Zabytków⁶⁶, w trakcie którego wyburzono m.in. wrocławskie młyny św. Klary⁶⁷. Sądzę jednak, że relikty obiektu mogą stanowić pole do eksploracji terenu przez miłośników archeologii - dla przykładu w Internecie funkcjonuje szereg stron poświęconych nieistniejącym obiektom, na przykład Ogólnopolski Katalog Nieistniejącej Architektury wyburzone.pl lub projekt "Tu było, tu stało". Przy pozostałościach zamku znajdują się również relikty założenia parkowego (obecnie park miejski). Józef Pilch i Stanisław Kowalski⁶⁸ wiążą jego powstanie z barokową przebudową złocienieckiego zamku. Wskazują oni, iż co prawda pierwotne założenie jest obecnie nieczytelne, jednak rosną tu okazy kasztanowców, klonów i jaworów. Zachowała się również aleja bukowa, przechodząca w

⁶¹ Jak wyżej, s. 221.

⁶² Jak wyżej, s. 221.

⁶³ Jak wyżej, s. 221.

⁶⁴ B. Guerquin, *Zamki...*, s. 342-343.

⁶⁵ Jak wyżej, s. 221.

⁶⁶ Źródło: [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_\(108\)/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_\(108\)-s5-12/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_\(108\)-s5-12.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Ochrona_Zabytkow/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_(108)/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_(108)-s5-12/Ochrona_Zabytkow-r1975-t28-n1_(108)-s5-12.pdf)

⁶⁷ Źródło: <http://www.tuwroclaw.com/wiadomosci,odkrywamy-wroclaw-mlyny-sw-klary,wia5-3266-6303.html>.

⁶⁸ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 222.

grabową, a zakończona okazała lipą. Mirosław Opęchowski i Ewa Stanecka⁶⁹ spekulują, iż aleja jest reliktem regularnego ogrodu.

Pierwotna świątynia mieszcząca się niegdyś na miejscu obecnego kościoła parafialnego pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny wzniesiona została przez von Wedłów około 1445 roku, spalona zaś została w roku 1658⁷⁰. Odbudowa nastąpiła w roku 1688, a w roku 1838 przebudowano wnętrza świątyni, w ramach której to przebudowy między innymi usunięto międzynawowe filary. Obecnie jest to nietypowa jak na warunki Pomorza świątynia gotycka - otynkowana, za wyjątkiem neogotyckiego masywu wieżowego, którego elewacja wykonana jest standardowo z czerwonej cegły. Ściany korpusu nawowego posiadają rozglifowane obramowania okien, oraz same okna typu biforium. Wyraźnie niższe od korpusu nawowego pięcioboczne prezbiterium flankowane jest szkarpami. Do kościoła przylega kruchta oraz zakrystia o wystroju elewacji odpowiadającym korpusowi nawowemu⁷¹.

Stare Drawsko jest obecnie wsią, jednakże niegdyś mieściło siedzibę starostwa - drahimskiego, w związku z tym jego opis powinien zostać zamieszczony w części dotyczącej miast, nie wsi. W miejscowości tej znajdują się ruiny zamku joannitów, położone na wzgórzu wznoszącym się na przesmyku oddzielającym jeziora Drawsko i Żerdno (Srebrne)⁷². Zamek wybudowano na reliktach grodu z przełomu X i XI wieku, który to otoczony był wałami ziemnymi wzmocnionymi od wewnątrz drewnianymi konstrukcjami, od zewnątrz zaś kamienną okładziną⁷³. Istnieją również prace sugerujące starszy charakter grodziska, w oparciu o odnalezione w rejonie zamku znaleziska archeologiczne datowane na VII i VIII wiek⁷⁴. Badania archeologiczne potwierdziły sztuczne podniesienie poziomu dziedzińca zamku oraz wcięcie murów obronnych w niegdysiejsze wały grodziska⁷⁵. Kres istnieniu grodziska najprawdopodobniej przyniosły działania Bolesława Krzywoustego w XII w. mające na celu podporządkowanie sobie terenu Pomorza⁷⁶. Zachowane do dziś ruiny to pozostałości zaś budowli o rodowodzie z połowy XIV wieku. Wraz z okolicznymi ziemiami włączony został do Polski za sprawą króla Kazimierza Wielkiego, w roku 1368. Tego samego roku joannici dzięki oddaniu terenu starostwa w lenno przez polskiego króla przenieśli na zamek drahimski z Czaplinka siedzibę baliwatu⁷⁷. Jak wskazują wyniki badań zamek nie posiadał wieży, założony został na planie niemal zbliżonym do kwadratu (o bokach 41 na 46 m)⁷⁸. Był to obiekt ceglany

⁶⁹ M. Opęchowski, E. Stanecka, *Zabytkowe...*, s. 246.

⁷⁰ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 222.

⁷¹ Jak wyżej, s. 222.

⁷² B. Guerquin, *Zamki...*, s. 291.

⁷³ Jak wyżej, s. 291.

⁷⁴ J. Ostojka-Zagórski, *Stare Drawsko*, w: *Słownik...*, t. V, s. s. 391.

⁷⁵ B. Guerquin, *Zamki...*, s. 292.

⁷⁶ J. Ostojka-Zagórski, *Stare...*, s. 391.

⁷⁷ B. Guerquin, *Zamki...*, s. 291.

⁷⁸ Jak wyżej, s. 292.

na podmurowaniu z kamiennych głazów o wysokości ok. 3 m⁷⁹. Wjazd do zamku odbywał się mostem zwodzonym, przez bramę od strony północnej. Od południa dziedziniec zamykał trójkondygnacyjny dom mieszkalny. Na dziedzińcu znajdowała się studnia⁸⁰. U podnóża zamku biegł gościniec łączący Wielkopolskę z Kołobrzegiem (dziś jako droga wojewódzka). Mury zamkowe posiadały grubość ok. 2,5 m przy wysokości ok. 7-8 m, prawdopodobnie zwieńczone były blankami⁸¹. W połowie XVI wieku w części zachodniej dziedzińca ulokowano dwór starosty o konstrukcji drewnianej. W II połowie wieku XVII prawdopodobnie dokonano modernizacji umocnień poprzez budowę narożnych bastii oraz wzniesienie drewnianych wież. Po roku 1758 zamek popadał w ruinę na skutek pożaru, który strawił zabudowania⁸².

Zamek w Starym Drawsku wskazywany jest jako przykład układu przestrzennego składającego się z murów obwodowych oraz domu mieszkalnego powstałych w oparciu o wcześniejsze założenia w ramach tych samych warunków naturalnych⁸³.

Wspomnieć należy również o mieście Borne Sulinowo, które jako takie nie leży na terenie parku oraz otuliny jednak z racji swojej historii jest w stanie zwiększyć atrakcyjność samego parku. Jest to miejscowość o stosunkowo krótkiej historii - zbudowano je w latach 1933-1936 jako miasteczko garnizonowe. Po drugiej wojnie światowej jako wydzielone miasto zamknięte przejęła je Armia Radziecka. Do dziś przetrwała zabudowa koszarowa z takimi ciekawymi obiektami jak Dom Oficera.

UKŁADY RURALISTYCZNE

Wsie Drawskiego Parku Krajobrazowego pomimo przekształceń po roku 1945 nadal zachowują czytelne układy, które przypisać można do takich typów jak:

- 1) owalnice: Popielewo, Chlebowo;
- 2) ulicówki: Toporzyk, Chłopowo, Sikory, Rzepowo;
- 3) wielodrożnice: Kluczewo, Polne, Radowo;
- 4) widlice: Czarne Wielkie, Nowe Worowo.

Jan Maria Piskorski podaje, iż na terenie Nowej Marchii, zwłaszcza na wschód od Drawy, wszystkie wsie bez wyjątku liczyć miały po 64 łany. Jak twierdzi on, świadczy to o schematyzmie, i rosnącej racjonalizacji osadnictwa brandenburskiego⁸⁴.

⁷⁹ Jak wyżej, s. 292.

⁸⁰ Jak wyżej, s. 292.

⁸¹ Jak wyżej, s. 292.

⁸² Jak wyżej, s. 292.

⁸³ Jak wyżej, s. 292.

⁸⁴ J. M. Piskorski, *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i na początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, Poznań 2005, s. 93.

Podstawową grupą obiektów zabudowy wiejskiej są obiekty parterowe, niekiedy 1,5 kondygnacyjne. Od poziomu gruntu do kalenicy liczą one zwykle mniej niż 10 metrów, najczęściej wysokość ta wynosi od 6 do 9 metrów. Ma to miejsce również w przypadku największych obiektów gospodarczych, takich jak stodoły. Dobór skali zabudowy powoduje, iż w sposób harmonijny łączy się ona z krajobrazem naturalnym. Dodatkowo wtopienie budynków w ogrodową zieleń skutkuje eksponowaniem w sylwecie miejscowości dominant przestrzennych jakie stanowią głównie kościoły. Regionalna tradycja budownictwa w tych stronach opiera się o połączenie takich materiałów jak drewno i tynk, cegła i tynk, drewno i cegła, cegła i kamień.⁸⁵ Zabudowa zazwyczaj posiada niewielkie podpiwniczenie. Rzut budynków zwykle odzwierciedla kształt prostokąta o stosunku długości do szerokości boków 1,5-1 bądź też 2-1. Charakterystyczne jest, że budynkami na planie zbliżonym do kwadratu są zarówno obiekty najstarsze, o konstrukcji ryglowej jak i te zbudowane w okresie między I a II wojną światową. Dominują tu budynki kilkusiołowe, kryte symetrycznymi dachami dwuspadowymi o nachyleniu połaci dachowych wynoszącym zwykle około 45°, pokrytymi cementową dachówką zakładkową, tak zwaną felcówką. Jak wskazują Ewa Pęska i Janusz Nekanda-Trepka⁸⁶ powszechność tego rodzaju rozwiązania wskazywać może na przeprowadzaną w początkach XX wieku operację wymiany pokryć. Opierają się oni na przekazach wskazujących, iż do końca XIX wieku stosowano takie pokrycia dachowe jak gont, słoma, sitowie - co uległo zmianom na skutek wejścia w życie przepisów przeciwpożarowych. Dawniej występowała na tym terenie także dachówka ceramiczna, tak zwana karpówka układana w pojedynczą koronkę. Charakterystycznym elementem zabudowy jest symetryczność układu - wejście do budynku znajduje się centralnie, a on sam posiada jednolitą liczbę okien po lewej i po prawej stronie od drzwi. Niekiedy można też mieć do czynienia z niewielką asymetrią, zwykle ograniczającą się jednego przęsła okien po jednej ze stron wejścia. Niekiedy symetryczność fasady bywa podkreślona ustawieniem przed wejściem frontowej kwadratowej wystawki przykrytej dachem dwuspadowym. Jak już wspomniano w państwie pruskim obowiązywały przepisy nakazujące dokonywanie nasadzeń przy budynkach mieszkalnych. W związku z tym we wsiach Parku odnaleźć można drzewa ozdobne - najczęściej lipy - rosnące zwykle po obu stronach drzwi do budynku. Nie występują tu natomiast, charakterystyczne dla zachodniej części Pomorza drewniane ganki, oraz przedogródki. To ostatnie ma związek z faktem, iż na omawianym obszarze zabudowa graniczy z pasem drogowym.

⁸⁵ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Studium architektonicznych form...*, s. 3.

⁸⁶ jak wyżej, s. 11.

Najstarsze zabudowania, datowane na pierwsze ćwierćwiecze XIX wieku wykonano w oparciu o drewnianą konstrukcję ryglową wypełnioną strychułami, to jest żerdziami owiniętymi słomą, przykrytymi polepą glinianą, następnie tynkowaną i bieloną wapnem⁸⁷. W części tych budynków całość wtórnie otynkowano, bądź też oszalowano drewnem zacierając w ten sposób pierwotny układ ryglowy⁸⁸. Detal architektoniczny, stosowany w tego rodzaju budownictwie przede wszystkim polegał na wyeksponowaniu konstrukcji drewnianej poprzez nadanie mu wzorzystych form - na przykład profilowanych wsporników⁸⁹. Nowsze budynki ryglowe (z drugiej połowy XIX i początku XX wieku) posiadają pola międzysłupowe wypełnione cegłą (tzw. mur pruski). Obiekty ryglowe cechują się ponadto skrzynkową dwuskrzydłową bądź czteroskrzydłową stolarką okienną, zlicowaną z fasadą. W przypadku tych budynków występuje także cokół wykonany z kamienia łamanego. Zabudowę taką odnaleźć można między innymi w Chlebowie, Toporzyku, Chłopowie⁹⁰.

Zdecydowanie dominującym typem zabudowy są jednak konstrukcje murowane o elewacjach z czerwonej cegły licowej (której produkcja, jak już wspomniano, była pod koniec XIX wieku motorem rozwoju regionu). Zabudowa ta cechuje się układem kalenicowym względem drogi, zwanym często również szerokofrontowym. Układ kalenicy prostopadle do drogi występuje znacznie rzadziej. Jak wskazują Ewa Pęska i Janusz Nekanda-Trepka *"prawdopodobnie jest to świadectwo odmiennych zwyczajów i tradycji napływowej ludności"*⁹¹.

Zdecydowanie najrzadziej zaś do czynienia mamy na obszarze Parku z układem budynku mieszkalnego cofniętego od drogi, z budynkami gospodarczymi flankującymi siedlisko⁹². Wejścia do budynków znajdują się najczęściej od frontu. Akcentowane są one poprzez nadanie ościeżom dekoracji w formie wnęk, nadproży i opasek. Zazwyczaj budynki te posiadają nadal oryginalną, dwuskrzydłową, rzeźbioną stolarkę drzwiową z naświetlem. Często w jej przypadku występują także oryginalne okucia oraz odlewane klamki, również z oryginalnymi sztyldami. Mniej natomiast korzystnie kształtuje się stolarka okienna, zwykle wymieniana na wykonaną z tworzyw sztucznych o kształcie niedopasowanym do otworów okiennych - często łukowo zamkniętych w formie łuku płaskiego bądź też odcinkowego. Zachowana stolarka okienna charakteryzuje się podziałem dwudzielnym bądź czterodzielnym, z dodatkowym w jej ramach podziałem wielopolowym. Bez większego problemu można również odnaleźć budynki nadal wyposażone w drewniane okiennice. Często spotkać się można z fryzami w gzymsach pod okapem, nad i pod okiennymi, wykonanymi z układu cegieł, widoczne jest też liczne stosowanie kształtek ceramicznych oraz dachówek. Na ścianach

⁸⁷ Na podstawie: M. Witek, *Między słupem i rygłem: Swojskie dziedzictwo Pomorza Zachodniego*, Szczecin, 2012.

⁸⁸ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Studium architektonicznych form...*, s. 11.

⁸⁹ Tamże, s. 14.

⁹⁰ Jak wyżej, s. 15.

⁹¹ Tamże, s. 4.

⁹² Tamże, s. 4.

szczytowych spotkać można niekiedy również tynkowane blendy. Elementy te zakwalifikować można jako "echo" dziedzictwa gotyku ceglanego (*backsteingotik*) stanowiącego średniowieczne dziedzictwo pomorskie⁹³.

Omawiając wartości historyczne reprezentowane przez budynki gospodarcze, wskazać należy iż dominującym układem usytuowania w miejscowościach niefolwarcznych jest ich ustawienie w czworobok, na zapleczu budynku mieszkalnego, ze stodołą znajdującą się zwykle równolegle do wjazdu na dziedziniec. W takich przypadkach budynki inwentarskie lokalizowane były w głębi działki. Natomiast w miejscowościach stanowiących folwarki obiekty gospodarcze przeważnie ukształtowane są w zespół wokół jednego bądź kilku dziedzińców, które łączy ze sobą budynek pałacowy bądź tak zwanej rządcówki. W przypadku wsi gdzie folwark lokalizowany był wtórnie w pobliżu wsi, odnaleźć można układ polegający na umieszczeniu stodoł równolegle do drogi, ze swobodnym dostępem z obu stron budynku. Obiekty gospodarcze budowane były na planie prostokąta, w stosunku długości do szerokości 2:1. Ich wysokość wynosi od siedmiu do dziesięciu metrów. Przykryte są dachami dwuspadowymi o równych spadkach oraz nachyleniu połaci ok 45°. Niestety po II wojnie światowej dotychczasowe pokrycia dachowe wykonane z dachówki ceramicznej zamieniano masowo na pokrycia z blachy bądź eternitu, co negatywnie wpływa na odbiór zarówno obiektów jak i całego krajobrazu. Ze względu na funkcję, wejścia do budynków lokalizowane były asymetrycznie w bryle obiektu. Niekiedy do jednego budynku dobudowywano przybudówki o funkcjach drewnitni czy wozowni - przy czym zaznaczyć należy, że samodzielne wozownie stanowiły zdecydowanie rzadką sytuację. Obiekty gospodarcze budowane były początkowo w konstrukcji szachulcowej z wypełnieniem strychułowym, po czym niekiedy podlegały deskowaniu. Nowsze konstrukcje, podobnie jak w przypadku zabudowy mieszkalnej posiadały wypełnienie pól cegłą. Na terenie Parku odnaleźć można także budynki gospodarcze wykonane przy użyciu polnego łamanego kamienia, są to jednak głównie starsze obiekty folwarczne oraz obiekty o przeznaczeniu pod kuźnię, młyny, czy lokalizowane przy kościołach kostnice⁹⁴.

W tym miejscu warto wskazać przykłady najbardziej wartościowej zabudowy wiejskiej z obszaru Parku i jego otuliny. W Sikorach znajduje się gęsta zabudowa przyuliczna z jednoznacznie zaznaczonym układem kalenicowym. Budynki ustawione od frontu pełnią funkcję mieszkalną. Część z nich posiada przejazdy bramne, które wiodą na podwórze i do zabudowań gospodarczych. Znajdują się tu także, na zapleczu miejscowego kościoła, zabudowania na działce zagrodowej. W Nowym Worowie zabudowa posiada układ mieszany - budynki mieszkalne posiadają układ kalenicowy, natomiast gospodarcze również stojące

⁹³ Na podstawie: J. Nekanda-Trepka, *Plan ochrony...*, s. 111-112.

⁹⁴ Na podstawie: E. Pęska, J. Nekanda Trepka, *Studium architektonicznych form...*, s. 16, 19-22.

przy drodze, zorientowane są szczytowo, prostopadle w stosunku do ulicy. Odnaleźć tu można również murowany budynek ceglany, o symetrycznym układzie i detalu w postaci gzymsu koronującego oraz łukowo zamkniętych otworów okiennych. Zabudowa Rzepowa charakteryzuje się lokalizacją budynków w układzie kalenicowym względem drogi. Lokalną dominantę przestrzenną stanowi kościół ulokowany na wzniesieniu. W Cieminku znajduje się zabudowa zagrodowa usytuowana przy polnej drodze. Budynek posiada ceglany wystrój elewacji. W miejscowości Toporzyk, w centrum wsi znajduje się zabudowa zagrodowa, z wjazdem na działkę flankowanym bramą.

W krajobrazie wsi dominował zwykle kościół oraz przyległy teren zielony pełniący niegdyś funkcję cmentarne⁹⁵ - tak jest w przypadku Gronowa, Rzepowa, Chlebowa, Kluczewa, Popielewa, Czarnkowie i Sikor.

Innymi obiektami użyteczności publicznej charakterystycznymi dla układów wiejskich były między innymi kuźnie, remizy (na przykład w Cieminku i Siecinie), karczmy, oraz obiekty szkolne (Janusz Nekanda-Trepka⁹⁶ wskazuje na najciekawsze z nich - w Nowym Kaleńsku, Przybkwie, Bruśnie, Trzemienku i Popielewie). Wskazać tu należy również na znaczenie turystyczne takich obiektów gospodarczych jak młyny (z najbardziej znanym, znajdującym się w rejestrze zabytków, w Głębczku) - również w formie wiatraków, których jedynym pozostałym przedstawicielem jest obiekt w Nowym Worowie. Wiatrak ten zaliczany jest do tak zwanych holendrów, których konstrukcja opracowana została w XVI w. w Niderlandach⁹⁷. Na terenie Pomorza wprowadzono je od XVIII wieku, a największą popularnością cechowały się w XIX stuleciu, w odróżnieniu jednak od terenów Warmii, Mazur i Powiśla, gdzie stanowiły ok. 60-65% wszystkich młynów wiatrowych, na Pomorzu nie zyskały znaczącego udziału. Ich wysokość wynosiła zwykle od ok. 8 do 11 metrów, posiadając przy tym od 3 do 6 kondygnacji⁹⁸. Obiekt z Nowego Worowa posiada konstrukcję murowaną mieszaną - z kamienia polnego oraz cegły.

Młyn w Głębczku to obiekt wybudowany w roku 1895⁹⁹ - o czym świadczy m.in. data umieszczona wraz z prawdopodobnymi inicjałami pierwszego właściciela na kamiennym blozku w szczycie północnym budynku¹⁰⁰. Jest to budowla o konstrukcji szachulcowej z wypełnieniem pól międzyryglowych cegłą maszynową w układzie wózkowym¹⁰¹. Jest to obiekt trójkondygnacyjny, podpiwniczony, przykryty dachem dwuspadowym o niewielkim stopniu

⁹⁵ Po wprowadzeniu w Prusach w XIX wieku przepisów sanitarnych cmentarze wyprowadzono z centrum wsi.

⁹⁶ Nekanda-Trepka, *Plan ochrony...*, s. 27.

⁹⁷ Na temat wiatraków holenderskich: Jannis C. Notebaart, *Windmühlen der Stand und Forschung über das Vorkommen und der Ursprung*, Haag-Paris, 1972, za: C. Nowakowski, *Wiatraki Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2006, s. 5.

⁹⁸ Za: C. Nowakowski, *Wiatraki Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2006, s. 5-6.

⁹⁹ W. Witek, Karta inwentarzowa zabytku, sygn. 2803, zasoby Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, 2003.

¹⁰⁰ Jak wyżej.

¹⁰¹ Jak wyżej.

pochylenia połaci¹⁰². Posiada zachowane pierwotne rozplanowanie wewnątrz oraz historyczną stolarkę okienną i drzwiową¹⁰³.

Wystrój elewacji stanowi powtarzalny szkielet konstrukcji ryglowej *zaakcentowany przynaróżnymi, krzyżującymi się zastrzałami oraz ozdobnie wyprowadzonymi końcami belek stropowych, płatwi i krokwi*¹⁰⁴. Prawdopodobnie w tym samym miejscu znajdował się wcześniej inny obiekt młyński, o czym mogą świadczyć zachowane ślady kamiennego posadowienia¹⁰⁵. Od dnia 14 października 1980 znajduje się w rejestrze zabytków¹⁰⁶. Od roku 1985 pozostaje nieużytkowany¹⁰⁷, popadając w coraz większą ruinę - obecnie jego stan jest niestety bardzo zły, i fakt iż wciąż istnieje zawdzięcza prawdopodobnie jedynie przeprowadzeniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków prac zabezpieczających w roku 2012¹⁰⁸. Nie zachowało się koło wodne, które przeniesiono na potrzeby elektrowni wodnej w Łobzie¹⁰⁹. Z dawnego wyposażenia przetrwały do dziś filary wału napędowego (posadowione w piwnicy), fragmenty czyszczarki (znajdujące się na parterze), elementy transmisji (na pierwszym piętrze), fragment odsiewacza oraz drewniane koło windy (na drugim piętrze).

Obiekt niegdyś wchodził w skład majątku Rzepowo, wraz z innymi zabudowaniami zagrody, którą tworzyły dom młynarza o konstrukcji ryglowo-kamiennej, dwuklepkowa, kamienna stodoła, bukownik - obiekt w którym dokonywano przerobu nasion. Obiekty te nie zachowały się do czasów współczesnych. Ponadto w skład kompleksu zabudowań wchodziły również spichlerz pełniący także funkcję suszarni, stodoła o konstrukcji ryglowej oraz budynek inwentarski. Obiekty te zostały przebudowane w związku z tym ich obecna forma odbiega od pierwotnej¹¹⁰. W oryginalnej formie oprócz budynku młyna pozostaje jedynie lamus o konstrukcji kamienno-glinianej¹¹¹.

PAŁACE

Jak już wspomniano na wstępie tej części opracowania, większość wsi obszaru Drawskiego Parku Krajobrazowego charakteryzuje się zabudową folwarczną i posiadaniem zespołów parkowo-pałacowych. Częstą praktyką lokalizowania dworu (bądź pałacu) było umiejscawianie go naprzeciw folwarku z oddzieleniem za pomocą klombów bądź nasadzeń

¹⁰² Jak wyżej.

¹⁰³ Jak wyżej.

¹⁰⁴ Jak wyżej.

¹⁰⁵ Jak wyżej.

¹⁰⁶ Rejestr zabytków nieruchomości Województwa Zachodniopomorskiego dla powiatu drawskiego dostępny pod adresem: [http://www.wkz.bip.alfatv.pl/pliki/wkz/File/Drawsko\(16\).xls](http://www.wkz.bip.alfatv.pl/pliki/wkz/File/Drawsko(16).xls).

¹⁰⁷ W. Witek, Karta inwentarzowa zabytku sygn. 2803, zasoby Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, 2003.

¹⁰⁸ Informacja na stronach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków:

http://www.wkz.szczecin.pl/mainjoo/index.php?option=com_content&view=article&id=98&Itemid=105.

¹⁰⁹ W. Witek, Karta...

¹¹⁰ Jak wyżej.

¹¹¹ Jak wyżej.

zieleni pielęgnowanej, popularnych alei - jak ma to miejsce w Bruśnie i Starym Worowie¹¹². Inną lokalizacją zespołów dworskich było umiejscowienie ich w sąsiedztwie folwarku - jak choćby w Siemczynie. Wspomniany zespół dworski w Siemczynie to prawdopodobnie najbardziej okazały zachowany kompleks pałacowy na obszarze Parku - wybudowany w latach 1722-1726 (1728¹¹³) o bogatym, barokowym wystroju elewacji. Zbudowany został jako rezydencjonalna siedziba rodu von Goltz¹¹⁴, właścicieli dóbr siemczyńskich. W roku 1796 został powiększony o skrzydło południowe¹¹⁵ dla Augusta von Armina, na początku zaś XIX wieku dodano oficynę od strony północnej.

Główna bryła wybudowana została na planie prostokąta, z tym zastrzeżeniem, że od frontu znajdują się dwa wysunięte nieco przed lico pseudoryzalit flankujące fasadę oraz pseudoryzalit centralny. Jest to budynek piętrowy, kryty czterospadowym dachem łamanym - tak zwanym mansardowym, na którym znajdują się dwa okienka typu wole oko. Fasada jest 9-przęsłowa, z centralnie umieszczonym wejściem, do którego prowadzi brukowany podjazd. Każde z okien dekorowane jest opaską zwieńczoną detalem w formie klinca szczytowego. Na narożnikach, oraz pomiędzy pierwszym a drugim, trzecim a czwartym, szóstym a siódmym i ósmym a dziewiątym przęsłami znajduje się dekoracja w formie boniowanych lizen. Również ściany cokołu pseudoryzalitów dekorowane są boniowaniem.

Pod oknami - zarówno parteru jak i pierwszego piętra - znajdują się prostokątne płyciny. Pomiedzy parterem a pierwszym piętrzem znajdują się dwa gzymsy kordonowe. Nad oknami pierwszego piętra również znajduje się gzyms nadokienny, nad którym z kolei znajduje się gzyms koronujący. Nad centralnym pseudoryzalitem znajduje się trójkątny naczółek, w tympanonie którego - na osi symetrii elewacji frontowej - znajduje się okienko dekorowane łukowym naczółkiem. Niegdyś na tympanonie umieszczony był herb rodu Goltzów¹¹⁶.

Główne wejście znajduje się w centralnym pseudoryzalicie w portyku podtrzymywanym przez dwie pary filarów ustawionych na bazach, o jońsko żłobionych trzonach oraz z doryckimi głowicami. Dekorację portalu stanowi para boniowanych pilastrów połączonych wspólnym belkowaniem. Również tyły pałacu posiadają ciekawy wystrój - z dwoma alkierzowymi ryzalitami, niegdyś przeszkloną platformą widokową na pierwszym piętrze, wysokim podcieniem w parterze oraz okazałych rozmiarów schodami prowadzącymi z platformy

¹¹² E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Studium...*, s.24.

¹¹³ Taką datę podają J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 155 oraz E. Gwiazdowska, *Wizerunek dawnych dworów pomorskich w albumie malowniczym Alexandra Dunckera*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, Rocznik IV/2010, s. 11.

¹¹⁴ K. Kalita-Skwirzyńska, *Schody w barokowych pałacach i dworach na Pomorzu Zachodnim*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, Rocznik IV/2010, s. 30.

¹¹⁵ E. Gwiazdowska, *Wizerunek...*, s. 11.

¹¹⁶ http://www.palacsiemczyno.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=27&Itemid=161&lang=pl [dostęp 1 kwietnia 2017 r.].

widokowej do ogrodu. Detal rzeźbiarski fasady w postaci gzymsów, boniowań i opasek okiennych pozostaje konsekwentny względem wystroju fasady.

Wnętrza pałacu posiadają dwutraktowy układ, m. in. z reprezentacyjnym hallem wyposażonym w dwubiegową klatkę schodową z podestami na półpiętrze oraz jednym biegiem sumującym na osi środkowej. Schody posiadają konstrukcję murowaną, z drewnianymi okładzinami, co jest o tyle istotne, iż w podobnych obiektach tego rodzaju schody posiadają konstrukcję drewnianą¹¹⁷. Co charakterystyczne, rozwiązania zastosowane w przypadku klatki schodowej siemczyńskiego pałacu stanowią powtórzenie środków wyrazu zamku we Swobnicy - rozwiązaniem dominującym w zachodniej części województwa zachodniopomorskiego, podczas gdy rozwiązania typowe dla lokalizacji opisywanego obiektu, tj. części wschodniej regionu odbiegają odeń (zapoznać się z nimi można w przypadku obiektu w Ostrowąsach)¹¹⁸.

W poszczególnych pomieszczeniach obiektu odnaleźć można umieszczone na sufitach oryginalne sztukaterie. Interesującym z punktu widzenia zainteresowanych architekturą jest też fakt, że w pałacu istnieje ściana wewnętrzna o konstrukcji ryglowej, wypełniona gliną o ręcznie fakturowanym pokryciu. Ciekawostką może stanowić również fakt, iż krzyżowo sklepione piwnice oraz strych obiektu stanowią miejsce zimowania nietoperzy.

Przy pałacu znajduje się również pochodzący z okresu budowy pałacu, nawiązujący do wzorów francuskich, barokowy park, o powierzchni ponad 3 hektarów, w którym zachowały się liczne graby, buki, dęby, klony etc. Odwołania do rozwiązań charakterystycznych dla francuskich rezydencji odnaleźć można między innymi w postaci licznych osi widokowych. Na przykład park z pałacem łączyły grabowe żywopłoty, które niepielęgowane przez lata wybijały do postaci drzew. Do dziś jednak można obserwować w pałacowym parku takie założenia jak regularny w swym kształcie staw, gabinet ogrodowy czy wgłębnik. Gabinet ogrodowy to niewielka polana pośrodku kwatery ogrodowej, obsadzona po obwodzie roślinnością - w Siemczynie są to lipy. Wgłębnik natomiast to założenie trawnikowe obniżone względem sąsiedniego terenu.

Pałac w Cieszynie (dawna nazwa Teschendorf), należący pierwotnie do Ernesta Schulza jest dużo młodszy, bo datowany na rok 1901¹¹⁹. Jest to obiekt piętrowy o dekoracji eklektycznej. Posiada cokół z ciosanego kamienia, łukowo zamknięte ościeża okien oraz arkadkowy gzyms koronujący. Posiada także dwie wieże - trzypiętrową, o kwadratowym rzucie, oraz dwupiętrową, wybudowaną na planie koła i zwieńczoną kopułowym dachem. Na wieżę kwadratową gzyms koronujący przechodzi płynnie nad oknem pierwszego piętra. Powyżej

¹¹⁷ K. Kalita-Skwirzyńska, *Schody...*, s. 30.

¹¹⁸ Jak wyżej, s. 28.

¹¹⁹ M. Opęchowski, E. Stanecka, *Zabytkowe...*, s. 234-277.

znajduje się na niej dekoracja w formie czterech lizen, zwielokrotniony gzyms oraz powtórzony w swej formie gzyms koronujący. Na narożnikach dachu wieży znajdują się cztery blanki połączone ozdobną balustradą. Z kolei okrągła wieża dekorowana jest, podobnie jak wieża kwadratowa, gzymsem w jednolitej formie, jednakże jedynie na wysokości okapu dachowego.

Charakterystycznym dla całej bryły pałacu jest fakt, iż gzyms ten wsparty jest o szereg ozdobnych kroksztynów. Na dachu, krytym czerwoną dachówką, znajdują się niewielkie lukarny. Od strony parkowej przy pałacu znajduje się obszerna weranda. We wnętrzach odnaleźć można ogromny hall z reprezentacyjną klatką schodową. W roku 1911 pałac zakupiony został przez rodzinę von Gordon.

W parku pałacowym znajduje się, obecnie zniszczony, grobowiec tejże rodziny. Pochowano w nim żonę właściciela¹²⁰. Park, o powierzchni 5,5 ha założono na planie prostokąta, na terenie obniżającym się w stronę jeziora. Przed pałacem założono owalny gazon, na którym rosną pojedyncze drzewa różnorodnych gatunków. Na północ od budynku rozplanowano polany widokowe okolone m.in. dębami czerwonymi (jeden z nich posiada obwód 370 cm). Znajdują się tu także różne odmiany lip - m.in.: lipa srebrzysta, lipa krymska - świerki oraz jodły¹²¹.

Pałac znajduje się również w miejscowości Gawroniec. Do 1945 należał do rodzin von Knebel-Dobritz oraz von Arnim. Datowany jest na schyłek XVIII wieku i posiada w związku z tym formę klasycystyczną. W XIX wieku został powiększony o skrzydło zachodnie. Jest to obiekt murowany, zaprojektowany na planie prostokąta. Pałac jest budynkiem o piętrowej fasadzie - jednak dwa poziomy okienek dachowych wskazują na większą ilość kondygnacji. Fasada posiada siedem przęseł. Obiekt nie posiada dekoracyjnie opracowanego cokołu. Wszystkie okna fasady dekorowane są opaskami okiennymi, a ponadto okna parteru flankują nadal okiennice. Pałac posiada centralnie wysunięty ryzalit zawierający wejście, dodatkowo zaznaczone w parterze dwoma oknami półkoliście zamkniętymi - jedynymi tego rodzaju w obiekcie. Opaski okien półkoliście zamkniętych posiadają dekorację w formie klinca, natomiast opaski pozostałych okien udekorowane są naczółkami. Drzwi wejściowe posiadają naświetle. Boki ryzalitu dekorowane są w formie boniowanych lizen. Nad ryzalitem wznosi się trójkątny naczółek, w tympanonie którego umieszczone jest okienko. Parter i pierwsze piętro rozdziela gzyms kordonowy, natomiast pod okapem znajduje się gzyms koronujący. Na pokrytym ceramiczną dachówką czterospadowym dachu znajdują się cztery okienka w typie wolego oka.

¹²⁰ J. Leszczelowski, *Z Siemczyna do Cieszyna - wędrówka w pięciu wymiarach*, „Zeszyty Siemczyńsko-Henrykowskie”, t. III, s. 68.

¹²¹ M. Opęchowski, E. Stanecka, *Zabytkowe...*, s. 246.

Wnętrza pierwotnie posiadały układ dwutraktowy, jednakże na skutek późniejszych nieudolnych przebudów zostały podzielone licznymi ściankami działowymi zaburzającymi ich styl¹²².

KOŚCIOŁY¹²³

Dominującym typem kościołów spotykanych na terenie Parku są kościoły salowe, tj. kościoły jednonawowe, o konstrukcji ryglowej bądź murowanej - zwykle w technice mieszanej z kamienia i cegły¹²⁴. Zaprojektowane są na rzucie prostokąta - nie posiadając przy tym wyodrębnionych z bryły kaplic. Zamknięte są jednostronnie absydą, na planie wieloboku bądź prostokąta.

Kościół ryglowe, o rodowodzie XVIII-wiecznym, niegdyś najpowszechniej spotykane na tych ziemiach, zachowały się w Chlebowie, Cieszynie, Starym Worowie, Siecinie i Gronowie. Cezary Nowakowski¹²⁵ uważa, że ryglowe kościoły pochodzące z XVIII wieku stanowią najliczniejszą grupę zachowanych obiektów. Wykazuje on, iż kościoły ryglowe stanowią wśród zabudowy o konstrukcji szachulcowej zespół, który najlepiej oraz najpełniej przetrwał na Pomorzu do czasów obecnych. Wskazuje także, że do budowy obiektów z tego przedziału czasowego używano na ogół sośniny.

Jak wskazują badania, elementy konstrukcyjne noszą ślady obróbki toporem, co wskazuje na ich podobieństwo konstrukcyjne z zachowanymi wiejskimi chałupami. Z drugiej jednak strony warsztat budowniczych kościołów stał na wyższym poziomie, bowiem w odróżnieniu od chałup i wiejskich budynków gospodarczych nie można w przypadku kościołów odnotować relacji, iż im starszy obiekt tym grubsze były słupy używane do jego konstrukcji. Jak wskazuje Cezary Nowakowski¹²⁶ pomorskie kościoły ryglowe charakteryzują się obecnie na ogół kolorystyką w kontraście czarnego szkieletu słupów zastrzałów i rygli oraz białą tynkowanymi wypełnieniami pól międzysłupowych.

Czarna barwa konstrukcji wynika ze współczesnego impregnowania konstrukcji substancjami ropopochodnymi, niezgodnie ze sztuką konserwatorską. Pierwotnie bowiem elementy drewniane malowane były w różnych kolorach na przykład błękitu, czerwieni czy zieleni. Wśród cech wspólnych pomorskich kościołów wskazuje się trzy poziomy rygli pomiędzy podwaliną a oczepem, zdecydowanie zaś rzadziej występują obiekty o dwóch bądź czterech poziomach rygli. Najczęściej też pola pomiędzy kolejnymi słupami mają kształt leżącego prostokąta,

¹²² J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 58.

¹²³ Na podstawie: m. in. J. Nekanda Trepka, *Plan ochrony...*, s. 113.

¹²⁴ Na podstawie m. in. E. Pęska, J. Nekanda Trepka, *Plan ochrony...*, s. 113.

¹²⁵ C. Nowakowski, *Wybrane...*, s. 2.

¹²⁶ Jak wyżej.

stojącego prostokąta bądź kwadratu. Natomiast na terenie opisywanym wyodrębnić można elementy kościołów, które nie występują w obiektach zlokalizowanych w zachodniej części województwa zachodniopomorskiego. Są to przede wszystkim występujące w konstrukcji wzmocnienia zastrzałowe bądź mieczowe, przyjmujące wygięte formy w kształcie litery "S" bądź po prostu łukowe¹²⁷.

Kościół w Chlebowie to obiekt datowany na XVIII wiek. Wybudowany jest w układzie salowym, posiada zamknięte trójbocznie prezbiterium. Niestety kościół jest obecnie otynkowany co uniemożliwia turyście studium szachulcowej konstrukcji. Przy kościele znajduje się dzwonnica o rodowodzie z połowy XIX wieku, wybudowana z drewna, w tak zwanej konstrukcji krosnowej¹²⁸.

Kościół w Gronowie wybudowany został na przełomie XVII i XVIII stulecia. Jest to świątynia salowa wykonana w konstrukcji szachulcowej. Nie posiada zamknięcia prezbiterium w formie absydy - tylna ściana jest prosta. Ściany boczne oraz tylna posiadają prostokątną stolarkę okienną zlicowaną z fasadą. Pokryta jest dachem dwuspadowym. Od frontu, zlokalizowanego od południa, posiada z kolei odeskowany, wykonany w konstrukcji słupowej masyw wieżowy. Wieżę wieńczy ośmioboczny hełm piramidalno-cebulasty pokryty gontem. Wnętrze kościoła przykryte jest płaskim belkowanym stropem z zastrzałami. Chór wspiera się na czterech słupach. Przy południowej ścianie z kolei znajduje się empora wsparta na trzech słupach¹²⁹.

Kościół filialny w Starym Worowie pod wezwaniem świętego Antoniego Padewskiego wybudowany został w roku 1689 jako świątynia ewangelicka. O dacie budowy świadczy wiatrowskaz w formie chorągiewki, umieszczony na hełmie wieży. Przebudowie uległ w roku 1786, w trakcie której między innymi wzbogacono go w wieżę nad zachodnią częścią nawy. Jest to, również jak powyżej omawiane obiekty, budowla wykonana w konstrukcji ryglowej. Interesującym faktem, z punktu widzenia konstrukcji kościoła, jest to że zastrzały wzmocniające całość znajdują się jedynie w części zawierającej wieżę. Świadczyć to może o wysokim poziomie rzemiosła budowlanego twórców.

Świątynia zaplanowana została jako obiekt na planie prostokąta, orientowany. Wybudowana była i pozostaje do dziś obiektem salowym, z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, bez wyodrębnionej absydy. Okna zamknięte są prostokątnie, z wyjątkiem dwóch - zamkniętych łukiem odcinkowym. Dach posiada formę dwuspadową, a kryty jest wątpliwą z punktu widzenia estetyki czerwoną blachą. Wieża wykonana jest w konstrukcji drewnianej, słupowej, przy tym

¹²⁷ C. Nowakowski, *Wybrane...*, s. 5.

¹²⁸ Analiza wykonana w oparciu o treści dostępne na stronach internetowy Urzędu Gminy Ostrowice: <http://www.ostrowice.pl/asp/?typ=14&sub=1&menu=29&strona=1>.

¹²⁹ W oparciu o informacje dostępne na stronie parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny: http://www.wniebowziecia.xcr.pl/?page_id=43.

odeszkowana. Z racji odeszkowania jej konstrukcja wysuwa się nieco, nakładając się na konstrukcję szachulcową pozostałej części budynku. Przykryta jest hełmem ośmiobocznym, ostrosłupowym. We wnętrzu świątyni znajdziemy drewniany belkowy strop, oraz chór wsparty na czterech słupach. Jeśli chodzi zaś o wyposażenie to wspomnieć należy między innymi o ambonie w kształcie mózdzierza¹³⁰.

Świątynię w Cieszynie wzniesiono w XVIII wieku. Jest to obiekt znajdujący się na wyniesieniu terenu, w centrum wsi przy zbiegu dróg. Zaplanowany został jako świątynia na planie prostokąta, orientowana. Podobnie jak w przypadku kościoła znajdującego się w Starym Worowie, również tu mamy do czynienia z prezbiterium zamkniętym trójbocznie, bez wyodrębnionej absydy. Od zachodu znajduje się dostawiony do korpusu nawowego masyw wieżowy. We wnętrzu świątyni znajduje się drewniana empora o funkcji chóru, wsparta na czterech słupach, przy czym zaznaczenia wymaga fakt iż dwa z nich są warte uwagi z racji swego spiralnego, dekoracyjnego kształtu¹³¹.

Kościół pod wezwaniem św. Józefa w Siecinie to obiekt wybudowany w XVIII wieku. Jest to świątynia salowa. Nie posiada absydy - obiekt wybudowano na planie prostokąta. Pola międzysłupowe wypełnione są cegłą, co zauważyć można było przed renowacją obiektu - kiedy to istniały ubytki w tynku, którym pokryte były fachy. Ciekawym i wyróżniającym spośród pozostałych ryglowych kościołów obszaru Parku jest fakt, iż kościół w Siecinie nie posiada wieży. Okna świątyni wypełnione są szkłem witrażowym. Przykryty jest dachem dwuspadowym, krytym ceramiczną dachówką karpiówką. We wnętrzu odnaleźć można kropielnicę wykonaną ze sztucznego kamienia z przełomu XIX i XX wieku, kryształowy dwukondygnacyjny żyrandol noszący znamiona stylu biedermeier, datowany na połowę XIX stulecia, oraz neoromański krucyfiks z początku XX wieku. Przy świątyni znajduje się drewniana dzwonnica o budowie krosnowej, na której zawieszony jest dzwon odlany w roku 1632. Obiekt w ostatnim czasie poddany był renowacji, w związku z tym niewątpliwie może cieszyć oko potencjalnych odbiorców¹³².

Najliczniejszymi obecnie są jednak świątynie o konstrukcji murowanej z kamienia oraz z wykorzystaniem cegły oraz tynku w charakterze detalu, datowane na drugą połowę XIX wieku. Zwykle znajdują się one na miejscu wcześniejszych obiektów, funkcjonujących w tych lokalizacjach od czasów średniowiecznych. Nawiązują niekiedy one formą do romańsko-gotyckich granitowych kościołów charakterystycznych dla terenów południowo-zachodnich

¹³⁰ Opis kościoła na podstawie strony internetowej Architektura Sakralna Pomorza Zachodniego: http://www.architektura.pomorze.pl/index.php?art_id=119.

¹³¹ Opis kościoła w oparciu o stronę internetową Architektura Sakralna Pomorza Zachodniego: http://www.architektura.pomorze.pl/index.php?art_id=125.

¹³² Opis kościoła w oparciu o stronę internetową Kościoły drewniane w Polsce <http://www.kosciolydrewniane.pl/pages/drewniane/siecino.html>.

Pomorza oraz Nowej Marchii. Z uwagi na fakt nawiązania, styl który reprezentują zaliczyć jednak należy do historyzujących: neoromańskich i neogotyckich. Pomimo nawiązywania do form lokalnych często pojedyncze fragmenty detalu architektonicznego przyjmują formy neogotyckie, niezwiązane z lokalną tradycją budowlaną.

Kościół zwykle otoczony jest pełnym murem wykonanym z kamienia polnego bądź cegły. Pomędzy murem a samym budynkiem kościoła zwykle odnaleźć można relikty dawnych cmentarzy, w XIX wieku wyprowadzono na mieszczące się poza wsią działki¹³³.

W istniejących układach owalnicowych wsi Chlebowo oraz Popielewo kościoły lokowano na obszarze nawsia o kształcie wrzecionowatym, wyznaczającym oś główną układu ruralistycznego, otoczonego biegiem dróg. Natomiast w przypadku układu widlicowego wsi Czarne Wielkie, ulokowano kościół na skrzyżowaniu dróg zamykając w ten sposób widokowo jeden z wjazdowych kierunków. Z kolei w układach wielodrożnych i ulicowych kościół umiejscawiany był pośrodku jednej z pierzei.

Dominującym rodzajem kościołów są obiekty typu salowego. Najstarsze obiekty to murowane kościoły w Ostrowicach oraz Piasecznie, a także barokowa kaplica przy kościele pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej w Siemczynie. Zrealizowane one zostały dzięki fundacji właścicieli pobliskich wielkich majątków.

Kościół w Siemczynie wzniesiono staraniem drugich właścicieli miejscowych dóbr - rodziny von Arnim - w latach 1854-1856, jednak dostawiono go do istniejącej już, datowanej na około 1699 rok kaplicy grobowej Goltzów¹³⁴. Kościół to obiekt neogotycki, salowy, z prezbiterium w formie absydy zamkniętej pięciobocznie, i wzmocnionej od zewnątrz przyporami. Poprzez nadanie głównej bryle form neogotyckich i zestawieniu jej z barokową bryłą kaplicy uzyskano efekt, który może u mniej wprawnego odbiorcy poczucie, że oto do gotyckiego kościoła dostawiono w czasach baroku kaplicę - a zatem odczucie achronologiczne. Oprócz wspomnianej kaplicy kościół posiada wyodrębnioną z bryły kruchtę zlokalizowaną przy ścianie zachodniej.

Obiekt nakryty jest dachem dwuspadowym wspartym o schodkowe szczyty, z których frontowy, południowy zwieńczony jest strzelistą sygnaturką. Szczyt frontowy posiada ponadto dekorację w formie fryzu, blend umieszczonych w schodkach szczytu, oraz centralnie umieszczoną nad portalem blendę o dekoracji maswerkowej. Wejście do kościoła znajduje się w ozdobnym, glifowanym ostrołukowym ościeżu flankowanym dwiema wieżyczkami.

¹³³ E. Pęska, J. Nekanda-Trepka, *Plan...*, s. 22-24.

¹³⁴ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 156.

Kaplica odznacza się już samą otynkowaną elewacją. Jej dekorację stanowią ulokowane na trzech ścianach cztery pary pilastrów w formie odpowiadającym tym umieszczonym w dekoracji omówionego już siemczyńskiego pałacu. Ponadto nad oknami umieszczono kartusze - obecnie puste, ale jak przypuszczać można, dawniej zdobione herbem rodu. Nad kartuszami znajduje się zwielokrotniony gzyms, nad którym z kolei wznosi się dwuspadowy dach, również udekorowany zwielokrotnionym gzymsem. Od strony wschodniej natomiast kaplica posiada tympanon, w środku którego umieszczono niszę (obecnie pustą). Po obu bokach dekorowana jest ona zwielokrotnionym glifowaniem¹³⁵. We wnętrzu kaplica posiada fryz heraldyczny, który przedstawia głowę anioła oraz tarcze herbowe rodziny von Goltzów. Nad okapami istnieją sztukaterie symbolizujące swoją treścią pola działalności dawnych właścicieli - są tu zatem ryby i narzędzia do ich połowu, jest lew - symbolizujący zapewne cnoty żołnierskie, są narzędzia do uprawy roli. Pod kaplicą natomiast odnaleźć można kryptę grobową rodu¹³⁶.

Kościół, obecnie pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny, w Ostrowicach wybudowano w 1697 jako świątynię barokową, z fundacji Ernesta Klause von Horn oraz Eleonory Von Kleisten. Jest to świątynia otynkowana, za wyjątkiem ściany frontowej korpusu wieżowego i samej wieży, gdzie występują partie kamienne i drewniane - wspomniana ściana frontowa zbudowana jest z ciosów kamiennych, a wyżej przechodzi w korpus wieżowy, który jest odeskowany, i nakryty hełmem piramidalno-ostrosłupowym. Na wieży znajduje się ponadto zegar.

Znacznie ciekawsze jest wnętrze kościoła - wieża kryje dzwony pochodzące z 1732 roku, natomiast w korpusie nawowym odnaleźć można ołtarz barokowy z roku 1700, oraz również barokowe kropielnicę i ambonę, a także procesyjny krucyfiks wykonany w XVIII w. Znajduje się tu także klasycystyczny prospekt organowy¹³⁷.

Świątynia w miejscowości Czarne Wielkie to obiekt murowany, wykonany przy użyciu kamienia. Nosi cechy stylu neoromańskiego, wybudowano go w roku 1911. Jest to obiekt bezwieżowy, zaplanowany na rzucie prostokąta. Nie posiada absydy. Wśród detali obiektu wskazać można dekoracyjne - również wykonane z kamienia - obramowania okien, oraz gzyms koronujący wykonany z cegły. Ścianę frontową oraz tylną wieńczą szczyty, których

¹³⁵ Jak wyżej, s. 156.

¹³⁶ Więcej na temat historii kościoła oraz kaplicy odnaleźć można m.in. w pracy: A. Naporowski, K. Poleć, *Czterdziestolecie parafii pw. Matki Boskiej Różańcowej w Siemczynie*, Zeszyty Siemczyńsko-Henrykowskie, z. III, 2013.

¹³⁷ Informacje w oparciu między innymi o strony internetowe Urzędu Gminy Ostrowice oraz Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej: <http://www.ostrowice.pl/asp/?typ=14&sub=1&menu=29&strona=1>.
<http://www.koszalin.opoka.org.pl/new/p.php?m=6&p=62>.

krawędzie również dekorowane są przy użyciu cegły. Przed świątynią znajdują się ozdobne lipy o pomnikowych wymiarach.

Kościół w Kluczewie wybudowany został w roku 1856 w stylu neogotyckim. Jest świątynią salową, wybudowaną na rzucie prostokąta. Prezbiterium zamknięte jest pięcioboczna absydą, wspartą szkarpami. Obiekt wybudowano z czerwonej cegły, licując go kamieniem polnym. Detale jednak, w postaci glifowanych ościeży okien oraz portalu, opracowane są przy użyciu cegły. Nad ścianą frontową oraz tylną znajdują się neogotyckie szczyty. Nad szczytem frontowym wznosi się wsparta na machikule wieża, dekorowana fryzem arkadkowym. Zwieńczona jest ona ponadto sześcioboczną iglicą. Ciekawostką jest również ulokowane na tylnym szczycie gniazdo bocianie, które jak głoszą przekazy znajduje się w tym miejscu nieprzerwanie od kilkudziesięciu lat. Wśród wyposażenia obiektu wskazać należy dzwon pochodzący z roku 1648, procesyjny krucyfiks wykonany z drewna lipowego o formie barokowej oraz obraz klasycystyczny z roku 1817 o nazwie "Maryja nad Dzieciątkiem"¹³⁸.

Świątynia położona we wsi Łubowo to obiekt, którego budowa rozpoczęła się w roku 1734¹³⁹, trwała następnie w latach 1834-1835¹⁴⁰, a zakończyła się 1863¹⁴¹. Jest obiektem neoromańskim, murowanym z kamienia, na planie prostokąta, nie posiadającym wieży. Posiada pięciobocznie zamknięte absydą prezbiterium. Absyda wsparta jest ceglanyymi szkarpami. Okna zamknięte są półkoliście. Ponadto, wrota posiadają również półkoliście zamknięte naświetle, nad którym znajduje się, trójkątny szczyt na którym centralnie umieszczona jest konsola zawierająca figurkę Matki Boskiej. Całość dekorowana jest ceglany gzymsem koronującym. Bardzo ciekawy element wyposażenia obiektu stanowi oryginalny gotycki drewniany ołtarz szafkowy o trójdzielnej nastawie stworzony w roku 1510. Przedstawia on Matkę Boską z Dzieciątkiem w otoczeniu świętych. Prawdopodobnie pochodzi z Flandrii¹⁴².

Zdecydowanie najbardziej charakterystycznym kościołem na obszarze Parku i jego otuliny jest kościół filialny pod wezwaniem św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Świątynia w Gawrońcu to obiekt wzniesiony w roku 1828, w zestawieniu ze wszystkimi omawianymi kościołami wyróżniająca się przede wszystkim swoim kształtem. W odróżnieniu bowiem od innych, wybudowanych na planie prostokąta, świątynia w Gawrońcu jest rotundą. Co więcej, rotundą przykrytą dachem kopułowym. Kościół wykonany jest z granitowych ciosów kamiennych. W

¹³⁸ Na podstawie stron internetowych diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej oraz Gminy Czaplinek: <http://www.koszalin.opoka.org.pl/new/p.php?m=6&p=149>, <http://wrota.czaplnek.pl/content/view/2216/18/>.

¹³⁹ Za: A. Fijałkowski, E. Gutowska, R. Karnecki, S. Wesółowski, *Drawski...*, s.50.

¹⁴⁰ Data podana w oparciu o strony internetowe diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej: <http://www.koszalin.opoka.org.pl/new/p.php?m=6&p=27>.

¹⁴¹ Jak wyżej.

¹⁴² Za stronami internetowymi Urzędu Miejskiego w Bornym Sulnowie: http://www.bornesulinowo.pl/?page_id=665.

części wybudowany jest na cokole - znajduje się bowiem na pochyłym terenie - jego dekoracje stanowią wyróżniające się w bryle obiektu, tynkowane ościeża okien, flankowane dodatkowo pilastrami. Nad oknami znajdują się naświetla, a dwie partie szkła oddziela para gzymsów, biegnących po obwodzie obiektu. Ponadto, pod okapem kopuły znajduje się jeszcze ceglany gzyms koronujący. Pod posadzką świątyni znajduje się krypta zawierająca groby lokalnych posiadaczy ziemskich - przedstawicieli rodu von Borck, z którego pochodziła słynna Sydonia. Do rotundy przylega odmienna w formie - kwadratowa - kruchta, zwieńczona naczółkiem zawierającym tympanon¹⁴³.

BIBLIOGRAFIA

- ❖ Anna Dudzińska, Barbara Szpakowska, Piotr Urbański, *Analiza elementów kompozycji wybranych wsi Drawskiego Parku Krajobrazowego*, w: *Architektura Krajobrazu*, nr 1/2010, Wrocław
- ❖ Jarosław Leszczałowski, *Z Siemczyna do Cieszyna - wędrówka w pięciu wymiarach*, w: *Zeszyty Siemczyńsko-Henrykowskie*, t. III, Siemczyno 2013
- ❖ Jarosław Leszczelowski, *Złocieniec. Przygoda z historią*, cz. I, Warszawa 2007.
- ❖ ks. Andrzej Naporowski, Kamil Poleć, *Czterdziestolecie parafii pw. Matki Boskiej Różańcowej w Siemczynie*, w: *Zeszyty Siemczyńsko-Henrykowskie*, z. III, Siemczyno 2013
- ❖ Aleksandra Hamberg-Fedorowicz, *Zabytkowe obiekty sanatoryjne Połczyna-Zdroju - stan istniejący i problematyka konserwatorska*, materiały konferencyjne, Szczecin 2009
- ❖ Bohdan Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1984
- ❖ Ewa Gwiazdowska, *Wizerunek dawnych dworów pomorskich w albumie malowniczym Alexandra Dunckera*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, R. IV/2010, s.7-22
- ❖ Kazimiera Kalita-Skwirzyńska, *Schody w barokowych pałacach i dworach na Pomorzu Zachodnim*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie”, Rocznik IV/2010, s. 23-38
- ❖ Gerard Labuda, *Wenedowie*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. VI, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972, s. 373-378
- ❖ Lech Leciejewicz, *Pomorzanie*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. I, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972, s. 223-224

¹⁴³ J. Pilch, S. Kowalski, *Leksykon...*, s. 58.

- ❖ Jan Leśny, *Thafnezi*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. VI, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972, s. 71-72.
- ❖ Grzegorz Łukomski, *W czasach nowożytnych. Rozwój miasta od XVI do początku XIX wieku*, w: *Połczyn Zdrój. Studia z dziejów miasta*, B. Polak (red.), Koszalin 1998, s. 63-78.
- ❖ Jerzy Nalepa, *Drawa*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. IV, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972, s. 379.
- ❖ Cezary Nowakowski, *Wiatraki Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2006
- ❖ Józef Pilch, Stanisław Kowalski, *Leksykon zabytków architektury Pomorza Zachodniego i Ziemi Lubuskiej*, Warszawa 2012
- ❖ Jan Maria Piskorski, *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i w początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, Poznań 2005.
- ❖ Maria Witek, Cezary Nowakowski, *Między słupem i rygłem: Swojskie dziedzictwo Pomorza Zachodniego*, Szczecin, 2012
- ❖ Mirosław Opęchowski, Ewa Stanecka, *Zabytkowe ogrody i parki*, w: *Przyroda Pomorza Zachodniego*, Szczecin 2002
- ❖ Janusz Ostoja-Zagórski, *Stare Drawsko*, w: *Słownik starożytności słowiańskich. Encyklopedyczny zarys kultury Słowian od czasów najdawniejszych do schyłku wieku XII*, G. Labuda, Z. Stieber (red.), t. V, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1972.
- ❖ Ewa Pęska, Janusz Nekanda-Trepka, *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe. Studium architektonicznych form regionalnych*, Szczecin 1997
- ❖ Janusz Nekanda-Trepka, Krystyna Bastowska, Eugeniusz Wilgocki, *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe (zasób walorów kulturowych)*, Szczecin 1998
- ❖ Janusz Nekanda-Trepka, Krystyna Bastowska, Ewa Pęska, Eugeniusz Wilgocki, *Plan ochrony Drawskiego Parku Krajobrazowego. Walory kulturowe i krajobrazowe [II Ochrona walorów kulturowych]*, Szczecin 1997
- ❖ Adam Szymski, *Archetypiczne wartości wsi pomorskiej. Tożsamość wsi pomorskiej we współczesnym krajobrazie kulturowym (szanse i zagrożenia)*, w: *Polskie krajobrazy wiejskie dawne i współczesne*. (red.) J. Plit, Sosnowiec 2009, s. 42-45. (Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 12)
- ❖ Hanna Więckowska, *Spółeczności łowiecko-rybackie wczesnego holocenu*, w: *Prahistoria ziem polskich*, t.I, Paleolit i Mezolit, Henzel Witold (red.), Wrocław 1975, s. 339-434

- ❖ Waldemar Witek, Karta inwentarzowa zabytku sygn. 2803, zasoby Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie, 2003
- ❖ *Zarys krajobrazu historycznego Drawskiego Parku Krajobrazowego*, Skeczowski Roman (red.), brak informacji o autorach poszczególnych partii opracowania, mps Koszalin 1992, zasób Zespołu Parków Krajobrazowych Województwa Zachodniopomorskiego, brak sygn.